

V-Souhrn:

Výzkum potřeb krajských komunit v jednotlivých zemích z hlediska udržení jejich vazeb na ČR

Souhrnná výzkumná zpráva

Konečný uživatel výsledků: **Ministerstvo zahraničních věcí České republiky**
Loretánské náměstí 101/5
Praha 1 – Hradčany
118 00

Název projektu: Nové přístupy ke koordinaci krajské problematiky

Číslo projektu: TITBMZV919

Řešitel projektu: Univerzita Karlova, Ovocný trh 560/5, 110 00 Praha 1

Doba řešení: 1. 11. 2020 – 31. 10. 2022

Důvěrnost a dostupnost: veřejně přístupný (URL původu: www.cestikrajane.cz)

Informace o autorském týmu:

Doc. RNDr. Eva Janská, Ph.D.

Mgr. Veronika Beranská, Ph.D.

Doc. RNDr. Zdeněk Čermák, CSc.

Markéta Doležalová, PhD

Prof. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc.

Kristýna Janurová, M.A.

Olga Löblová, Ph.D.

Doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

Mgr. Kateřina Zachová

Další informace o projektu:

Další výstupy:

Výzkumná zpráva 1: Výzkum možností koordinace
krajanské problematikyVýzkumná zpráva 3: Výzkum potřeb krajanských komunit
ve vybraných zemích z hlediska udržení jejich vazeb na ČR:
Velká Británie, Austrálie, Nový Zéland, USA a Německo

Výzkumná zpráva 4: Komunikační portál

PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA
Univerzita KarlovaEtnologický ústav
Akademie věd ČR

nuvit

CZEXPATS IN SCIENCE

Obsah

ÚVOD	4
TEORETICKO-METODOLOGICKÁ ČÁST	4
1. VÝZKUMNÉ METODY	4
1.1. Dotazníkové šetření – on-line přístup.....	4
1.2. Rozhovory	6
1.3. Focus group – metodika fokusové skupiny mezi vědci v zahraničí provedené spolkem Czexpats in Science 7	
EMPIRICKÁ ČÁST	8
2. ANALÝZA VÝSLEDKŮ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ	8
2.1. Závěr.....	19
3. ANALÝZA VÝSLEDKŮ VYBRANÝCH OTEVŘENÝCH OTÁZEK DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ – POTŘEBY A OČEKÁVÁNÍ KRAJANŮ	20
4. VYHODNOCENÍ FOCUS GROUP S ČESKÝMI VĚDCI V ZAHRANIČÍ	29
4.1. Úvod.....	29
4.2. Nálezy fokusové skupiny.....	30
4.3. Závěr.....	35
5. PŘÍPADOVÁ STUDIE ANGAŽOVANOSTI KRAJANŮ VE DVOU SKUPINÁCH: USA/ KANADA VERSUS NĚMECKO/ RAKOUSKO	36
5.1. Základní popisná statistika.....	36
5.2. Faktory ovlivňující index angažovanosti v cílové zemi a v Česku.....	44
5.3. Závěr.....	46
ZÁVĚR A DOPORUČENÍ PRO TVORBU KRAJANSKÉ POLITIKY	47
PROBLÉM 1: VELKÁ BYROKRACIE	47
PROBLÉM 2: KORESPONDENČNÍ VOLBA	48
PROBLÉM 3: NEDOSTATEČNÉ VZDĚLÁVÁNÍ V ČEŠTINĚ A MÁLO KULTURNÍ “ČESKÉ OSVĚTY” PRO KRAJANSKÉ DĚTI, MLÁDEŽ I DOSPĚLÉ V ZAHRANIČÍ	48
PROBLÉM 4: ZNEVAŽOVÁNÍ ROLE NAŠICH KRAJANŮ V ČESKU	48
PROBLÉM 5: MALÁ PROPAGACE ÚSPĚCHŮ ČECHŮ V ZAHRANIČÍ	49
PROBLÉM 6: NEDOSTATEČNÁ INFORMOVANOST ZE STRANY ÚŘADŮ.....	49
PROBLÉM 7: POTENCIÁLNÍ NÁVRAT	49
PROBLÉM 8: ZLEPŠENÍ SPOLUPRÁCE MEZI ČESKÝMI VĚDCI/ VĚDKYŇEMI A ČESKÝMI INSTITUCEMI	50
LITERATURA:.....	50

Úvod

Teoreticko-metodologická část

1. Výzkumné metody

V následující kapitole představíme výzkumné metody, které jsme použili v našem projektu. Jedná se jak o kvantitativní přístup (dotazníkové šetření), tak i kvalitativní přístupy (rozhovory, studium písemných pramenů aj.)

1.1. Dotazníkové šetření – on-line přístup

Na základě dostupné literatury o diasporách a českých krajanech jsme identifikovali nejdůležitější okruhy výzkumu a poté i formulovali příslušné otázky. Otázky do dotazníku byly v souladu s požadavky projektu zformovány do několika pracovních bloků, ve kterých byly zjišťovány a postupně mapovány následující oblasti: 1) socio-demografické ukazatele, 2) krajanské vazby na Českou republiku, 3) vztah k českému jazyku, 4) socio-kulturní ukazatele, 5) ekonomické ukazatele, 6) institucionální ukazatele a 7) politické ukazatele. Snahou bylo detailně pokrýt celou škálu potřeb a vazeb krajanů na Českou republiku, zachycení vztahu k ČR i společenské naladění krajanů vůči krajanské politice postulované českým státem. Významným prvkem celého procesu byla harmonizace dotazníkových okruhů s výzkumnými dotazy ze strany členek spolku Czexpats in Science, z. s., který se soustředí především na propojení českých vědců v zahraničí mezi sebou navzájem a zároveň s vědci a příslušnými institucemi v České republice. Dotazník je tak koncipován a směřován všem skupinám krajanů a jejich blízkým.

Po zapracování všech připomínek členů týmu byl dotazník zaslán externímu spolupracovníkovi Martě McCabe (Česká a Slovenská škola v Severní Karolíně, USA) a týmu spolupracovníků Zvláštního zmocněnce pro krajanské záležitosti Ministerstva zahraničních věcí České republiky Mgr. Jiřího Krátkého. Na společné on-line schůzce jsme pak diskutovali jednotlivé okruhy včetně formulací otázek a jejich vhodnosti zařazení. V úvahu byly také vzaty připomínky týkající se délky dotazníku, vhodnosti a citlivosti jednotlivých otázek, zvážení dobrovolnosti a zopakování premisy anonymity k zajištění co největší důvěry a ochoty respondentů se výzkumného dotazníkového šetření účastnit. Po zapracování všech připomínek jsme připravili draft pro pilotní výzkum.

1.1.1. Pilotní výzkum

Nejdříve jsme provedli pilotní šetření se třemi krajanů ve Velké Británii, vyhodnotili ho a na základě získaných připomínek jsme provedli další úpravy. Zapracovány byly připomínky týkající se nesrozumitelnosti některých dotazů, nejasnosti navrhovaných výběrových odpovědí i přehlednosti jednotlivých tematických okruhů. Poté jsme ještě provedli druhé kolo pilotního výzkumu, na jehož základě jsme již finalizovali verzi dotazníku pro finální implementaci. Souběžně probíhala příprava a

harmonizace s dotazníkem zaměřeným na vědeckou komunitu, ve spolupráci se spolkem Czexpats in Science, kde byly vloženy některé otázky právě za účelem výzkumu potřeb a vazeb našich vědců ze zahraničí.

1.1.2. Převedení dotazníku do on-line formy

Dotazníky v textové podobě jsme dodali NUVITu, který již od cca poloviny dubna začal připravovat on-line verzi. Začátkem května pak byla spuštěna pilotní online verze dotazníku napojená na web cestikrajane.cz, kterou jsme průběžně připomínkovali. Test funkcionality dotazníku proběhl 10. 5. a plně funkční dotazník byl na webu spuštěn 1.6.2021.

1.1.3. Výběr respondentů a šíření dotazníku

Výběr respondentů byl omezen na české krajany (tzn. lidé s českým občanstvím, lidé hlásící se k českým kořenům), kteří strávili v zahraničí minimálně 6 měsíců. Dále pak probíhá "síto" pro vědce a ostatní.

Šíření dotazníku a sběr dat probíhalo několika kanály:

1. Byl rozeslán newsletter skrze nástroj MailerLite. Původně zamýšlený nástroj Mailchimp se ukázal být nepoužitelným skrze jeho vysokou míru zabezpečení – emailové adresy, které jsme měli k dispozici, jsme importovali do Mailchimu přímo. Díky tomu neproběhla dvoustupňová validace importovaného kontaktu a Mailchimp tudíž odmítl na tyto adresy rozeslat mailing z důvodu hrozby spamování. Nástroj MailerLite toto omezení neměl, s jeho pomocí jsme tedy byli schopni newsletter rozeslat.
2. Požádali jsme o šíření dotazníku i MZV ČR.
3. Dotazník byl šířen osobně všemi jednotlivými řešiteli podílejícími se na projektu na relevantních místech a skrze relevantní kanály (konference, vlastní databáze kontaktů apod.).
4. Na Facebooku – v relevantních facebookových skupinách a skrze placenou reklamu zacílenou na uživatele facebooku nacházející se v zahraničí s nastaveným výchozím jazykem čeština.

Dotazníky jsme takto sbírali v období od konce května 2021 do konce září 2021 a celkem se takto sebralo 985 dotazníků. Z nich po vyřazení neúplně vyplněných a duplikátů zůstalo 940.

Jako nejvíce efektivní pro sběr dat se ukázala metoda placené reklamy na Facebooku, která přinesla přibližně polovinu celkového počtu dotazníků. Pro co nejrelevantnější skladbu respondentů je však důležité sbírat dotazníky všemi možnými kanály, které jsou k dispozici.

Příloha 1: Dotazník.

1.2. Rozhovory

Pro zpřesnění informací získaných dotazníkovým šetřením byly provedeny hloubkové rozhovory. Výběr informantů byl primárně soustředěn na vybrané země, a proto jsou výsledky součástí výzkumné zprávy č. 3 “Výzkum potřeb krajských komunit ve vybraných zemích z hlediska udržení jejich vazeb na ČR: Velká Británie, Austrálie, Nový Zéland, USA a Německo”. Na základě výsledků dotazníkového šetření a po konzultacích s kanceláří Zvláštního zmocněnce pro krajské záležitosti na MZV ČR jsme identifikovali nejdůležitější okruhy výzkumu a poté formulovali příslušné otázky. Otázky jsou voleny tak, aby umožňovaly dialog a vytvářely prostor k volnější diskusi s předpokládanou délkou 20–45 minut. Otázky k rozhovorům byly následující:

- **Motivace k životu v zahraničí a představa do budoucna**

1. Z jakého důvodu jste v zahraničí? (Zaměstnání, rodina, kvalifikace, lepší společnost, problémy v ČR, narodil se zde atd.)
2. Uvažujete o (opětovném) přestěhování do ČR nebo nikoli, pokud ano v jakém časovém horizontu, a v jakém časovém horizontu, pokud nikoli, co v tom brání?

- **Vztah k ČR**

3. S Českem nadále zůstáváte v kontaktu. Co je tím hlavním důvodem, že kontakt s Českem udržujete? (Příbuzní, vzpomínky, majetek, solidarita, předkové, původ)
4. Co se vám vybaví, když se řekne Česká republika? Měnilo se to nějak v průběhu času?
5. Kde se cítíte doma?

- **Kontakty s úřady a dalšími institucemi**

6. Jaké věci nejčastěji s Českem řešíte a co z toho se týká státní správy?
7. Jaký je váš nejčastější zdroj informací při zařizování osobních záležitostí v ČR? Využijete při tom portálu veřejné správy (portál občana, datové schránky, a dalších forem eGovernmentu)?

- **Vzájemné přínosy**

8. Jaké myslíte, že krajané můžou mít pro ČR přínosy i ze zahraničí? Znáte nějaké příklady krajanů, kteří něco dělají pro ČR, ve svém okolí nebo přímo ze svého života?
 - remittance / posílání peněz do ČR
 - propojování českého byznysu s cizinou
 - kulturní výměna / zvaní si dětí kamarádů na prázdniny...
 - přenos hodnot, názorů (sociální remittance)
9. Dala by se spolupráce mezi krajany a Českem (ještě) vylepšit? Co by pro to bylo třeba udělat?

- **Různé**

10. Je ještě něco, na co jsem se nezeptal/a a co si myslíte, že bychom měli vědět? Chcete nám ještě něco říci?

Výběrový soubor ke kvalitativním rozhovorům vznikl samovýběrem na základě otázky zařazené do dotazníkového šetření, kdo je ochoten se kvalitativního šetření zúčastnit. Pokud dotyčná osoba odpověděla, že může být kontaktována, byla zařazena do kvalitativního šetření a byla oslovena na hloubkové rozhovory.

1.3. Focus group – metodika fokusové skupiny mezi vědci v zahraničí provedené spolkem Czexpats in Science

Na základě dotazníkového šetření a v návaznosti na dodatečné otázky z dotazníku, které byly zaměřené na vědeckou komunitu, byla uskutečněna fokusová skupina s osmi vědci žijícími v zahraničí. Fokusová skupina byla součástí kvalitativního výzkumu a byla zaměřená na vědce v zahraničí jako na specifickou populaci krajanů, v principu předpokládáme podobnou jiným vysoce vzdělaným a velmi mobilním skupinám krajanů (např. úředníkům v mezinárodních organizacích, nadnárodních firmách nebo nevládních organizacích). Mobilita je mezi touto populací velmi úzce spojená s profesí, a to jak emigrace, tak i potenciální návrat do ČR nebo i spolupráce s českými kolegy či veřejnou sférou. Fokusová skupina byla tedy doplňkem semi-strukturovaných rozhovorů, nikoliv jejich replikací mezi vědci. Byla zorganizovaná okolo profesních a kariérních otázek, přes které bude vztah krajanů-vědců s Českem a jejich potřeby interpretován. Otázky byly připraveny po předběžném zpracování dotazníkového šetření tak, aby byla zohledněna hlavní témata, o kterých se vědci v dotazníkovém šetření zmínili.

Konkrétně členky týmu za Czexpats in Science ve spolupráci s širším týmem projektu připravily jednu fokusovou skupinu s osmi účastníky. Kritéria výběru respondentů (např. délka pobytu v zahraničí, kariérní fáze, vědní obor) byla zohledněna tak, aby mezi respondenty byla co největší diverzita zkušeností. Účastníci skupiny byli vybráni týmem Czexpats in Science pro maximalizaci diverzity a minimalizaci „*selection bias*“. Byli proto vybráni ze širokého okruhu českých vědců v zahraničí, o kterých mají Czexpats in Science přehled, nikoliv pouze mezi respondenty kvantitativního šetření, o kterých se dá předpokládat, že mají o spolupráci s ČR či návrat větší zájem již proto, že znají organizaci Czexpats in Science. Zvláštní pozornost proto tým věnoval kontaktování potenciálních účastníků, kteří na organizaci nemají vazbu (často seniorních vědců pobývajících v zahraničí více než 10 let).

Fokusová skupina proběhla online 31.3. 2022, přes platformu Zoom, a trvala 1 hodinu a 40 minut (oproti standardním fokusovým skupinám naživo je tato doba kratší vzhledem ke snížené koncentraci účastníků online). Interpretace výsledků byla diskutována v rámci celého projektového týmu. Výsledky jsou zakomponovány jak do finální zprávy Czexpats in Science, tak i do výsledků šetření celého projektu, viz podkapitola 2.3. této výzkumné zprávy.

Empirická část

2. Analýza výsledků dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření jsme ukončili k 31. 9. 2021, tedy zhruba za čtyři měsíce po zpřístupnění online dotazníku. Řádně bylo vyplněno 940 dotazníků (z toho 738 v základní verzi a 202 ve verzi pro vědce). V prvním kroku jsme se rozhodli vybrané údaje podrobit jednoduché analýze formou popisné statistiky, přičemž většina z výsledků je prezentována formou jednoduchých tzv. koláčových grafů. Jedná se především o vyhodnocení nejdůležitějších strukturálních znaků, které umožní posoudit charakter souboru respondentů. Dalším cílem je poskytnutí podkladů pro následné využití některých informací při přípravě dalších výzkumných aktivit, především pak při realizaci rozhovorů.

Významnou informací jsou údaje o územní lokalizaci.

Tabulka 2.1. Porovnání počtu respondentů podle zemí s nejvýznamnějšími zeměmi s českými rodáky

	Počet dotazníků			Počet českých krajanů podle údajů MZV ČR	
	Všeob.	Expat	Celkem		
Spojené království	133	33	166	United States of America	1 600 000
Německo	132	31	163	Canada	105 000
Spojené státy americké	101	42	143	United Kingdom	až 100 000
Kanada	52	6	58	Germany	80 000
Rakousko	44	5	49	Austria	55 000
Austrálie	44	1	45	Switzerland	40 000 -50 000
Švýcarsko	29	16	45	Slovakia	35 000
Francie	31	8	39	Argentina	35-40 tis.
Nový Zéland	26	4	30	Australia	Do 35 000
Belgie	20	5	25	France	30 000 - 35 000

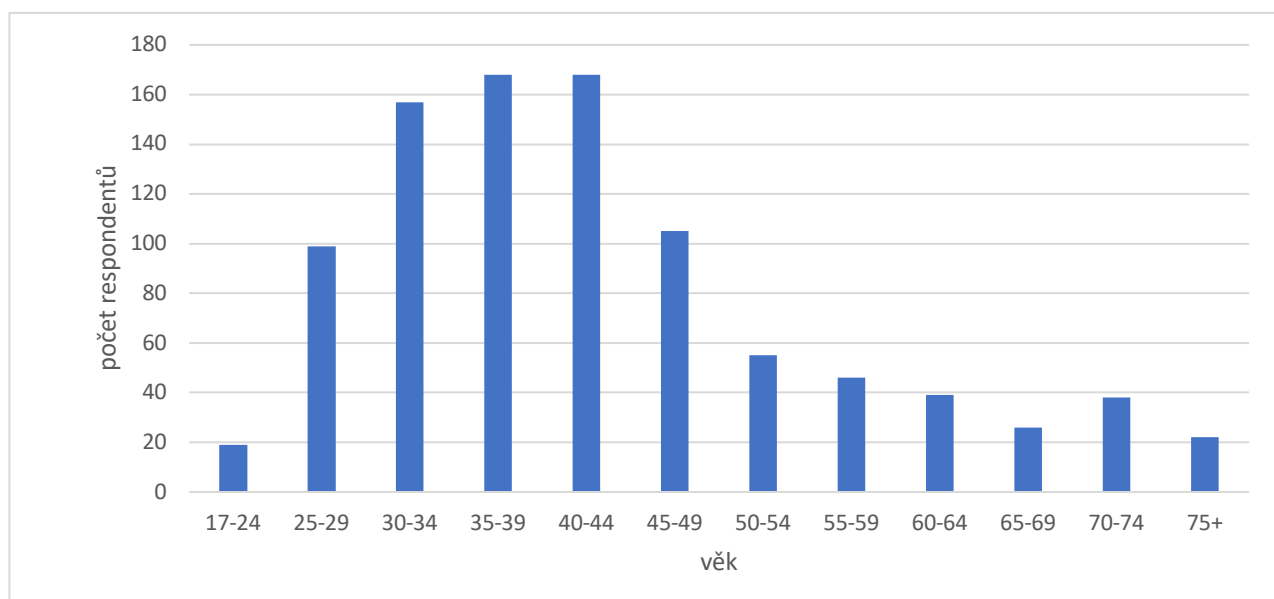

Španělsko	20	3	23	Spain	20 000 -25 000
Finsko	13	3	16	Italy	20 000
Dánsko	3	9	12	Ukraine	7 000 - 10 000
Portugalsko	9	3	12	Belgium	8 000
Švédsko	7	4	11	Sweden	7 000
dalších 40 zemí	75	29	103		
Celkový součet	738	202	940		

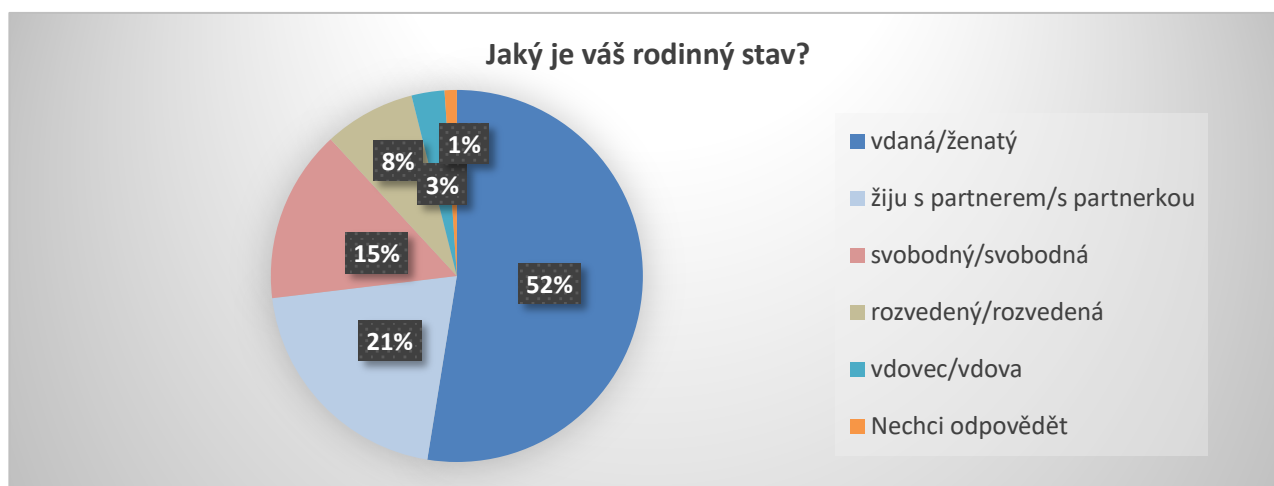
Poznámka: Počty českých krajanů vycházejí ze zpráv českých zastupitelských úřadů z roku 2020. Jedná se o subjektivní odhady s nejednotnou metodikou založené na různých zdrojích informací.

Z uvedené tabulky (tab. 2.1.) je zřejmé, že nejpočetněji zastoupené země ve vzorku respondentů se do značné míry shodují s nejpočetnějšími komunitami českých krajanů podle údajů MZV ČR. I státy vybrané pro hlubší hodnocení jsou zastoupeny v dostatečné míře

Demografické struktury patří k základním charakteristikám souboru. Mezi zúčastněnými respondenty převažují ženy s 68 %. Věkové složení (viz graf 2.1.) vykazuje nejvyšší zastoupení věkových kategorií mezi 30 až 44 lety (přes 50 % respondentů). Podle rodinného stavu (viz graf 2.2.) žije přes 70 % respondentů v manželství nebo s partnerem, 15 % představují svobodní, resp. svobodné.

Graf 2.1. Věkové složení

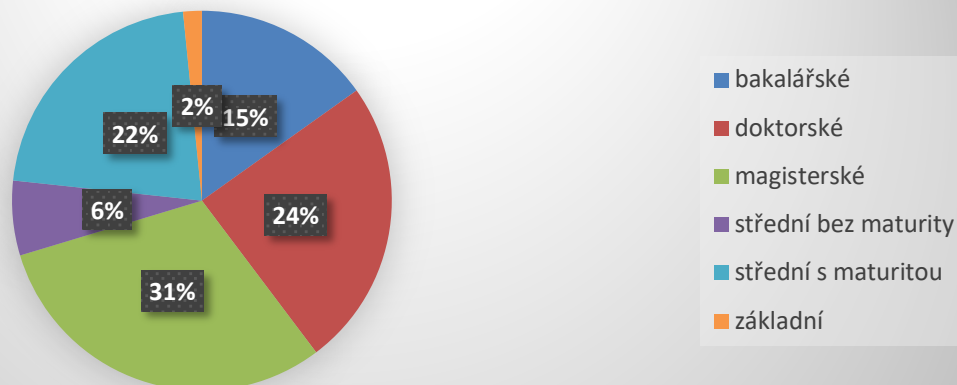
Podle rodinného stavu (viz graf 2.2.) žije přes 70 % respondentů v manželství nebo s partnerem, 15 % představují svobodní, resp. svobodné.

Graf 2.2. Rodinný stav

Složení podle dosaženého vzdělání nejvýrazněji odlišuje dva hlavní soubory respondentů. Téměř všichni expati mají doktorský stupeň vzdělání, čímž se extrémně odlišují nejen od druhého souboru respondentů, ale i obecně od standardního složení populace. Tato skutečnost ovlivňuje tedy i složení celého výzkumného vzorku, ve kterém je 31 % respondentů s vysokoškolským – magisterským vzděláním a 24 % dokonce s doktorátem (titulem Ph.D.). Hodnoty pro další stupně vzdělání – viz graf 2.3.

Graf 2.3. Vzdělání

Jaké je nejvyšší vzdělání, kterého jste dosáhli nebo které právě studujete?

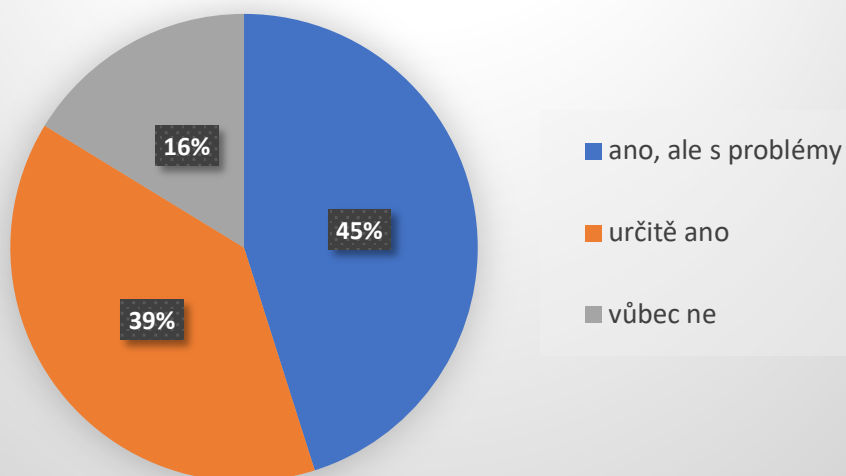

Z hlediska zaměstnání jednoznačně dominují pracovníci v soukromém sektoru (cca třetina respondentů), následovaní státními zaměstnanci (cca pětina výzkumného vzorku). Nezanedbatelnou skupinu představují i respondenti, kteří studují (cca desetina).

Přibližně 60 % respondentů má děti, z toho přes 80 % z nich žije s dětmi společně v zahraničí. Pouze 16 % respondentů uvedlo, že zařazení jejich dětí do české školy by nebylo vůbec možné (viz graf 2.4.). Z tohoto zjištění lze usuzovat na potenciál návratu dětí respondentů do českého vzdělávacího systému a tím i navýšení možnosti budoucího přesunu do Česka.

Graf 2.4. Návrat do české školy

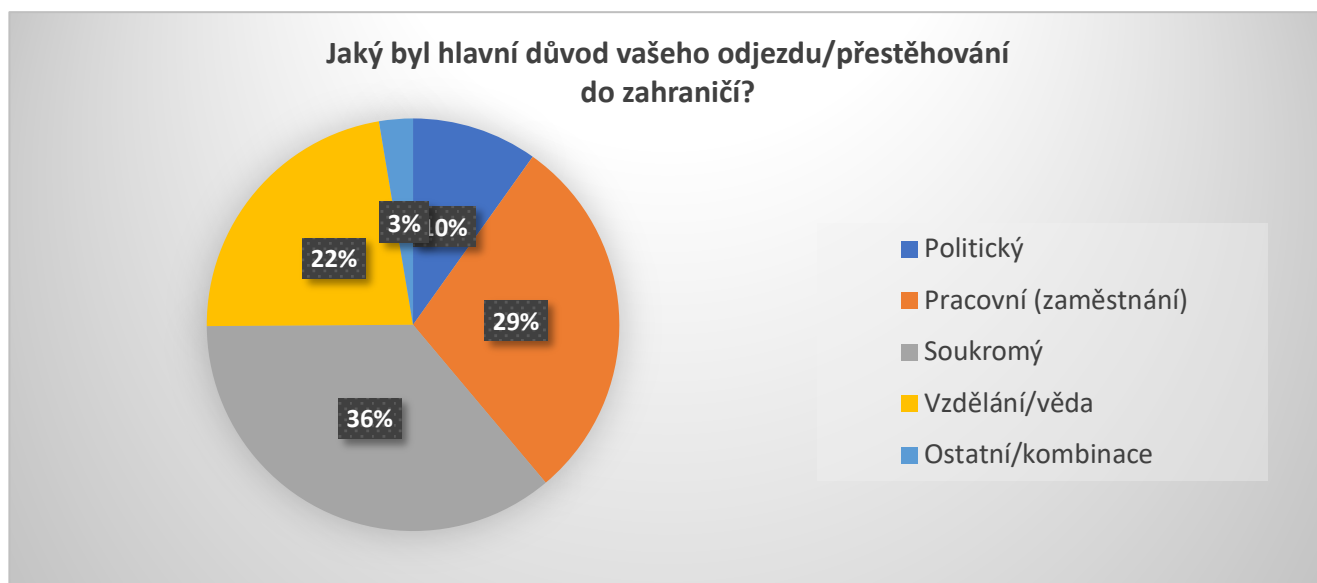
Myslíte si, že by se v případě návratu vaše děti byly schopny bez problémů začlenit do výuky v české škole? (N=170)

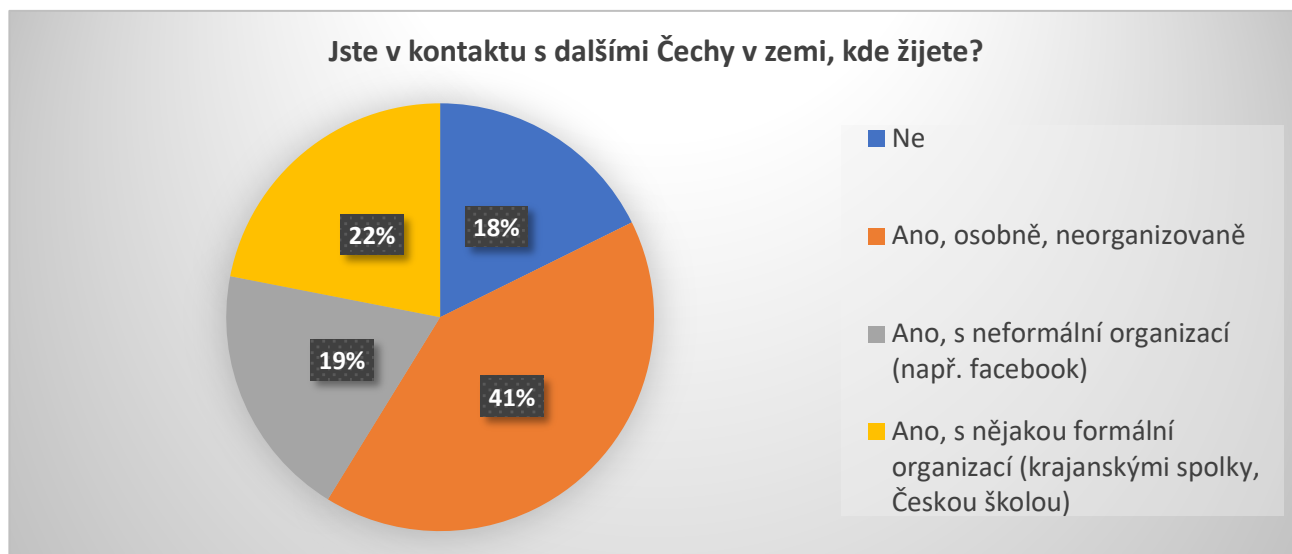
Počet respondentů logicky klesá s uváděnou délkou pobytu v cizině. Asi 46 % z nich žije v cizině méně než 10 let, 28 % 11 až 20 let a 26 % déle než 21 let.

Jak lze ostatně logicky dedukovat, tzv. nově příchozí krajané (myšleno po roce 1989) neuvádějí za hlavní příčinu odchodu z Česka politické důvody, nýbrž pracovní a soukromé důvody, v případě vědců pak odchod z důvodů vědecké kariéry či odchod za vzděláním (viz graf 2.5.).

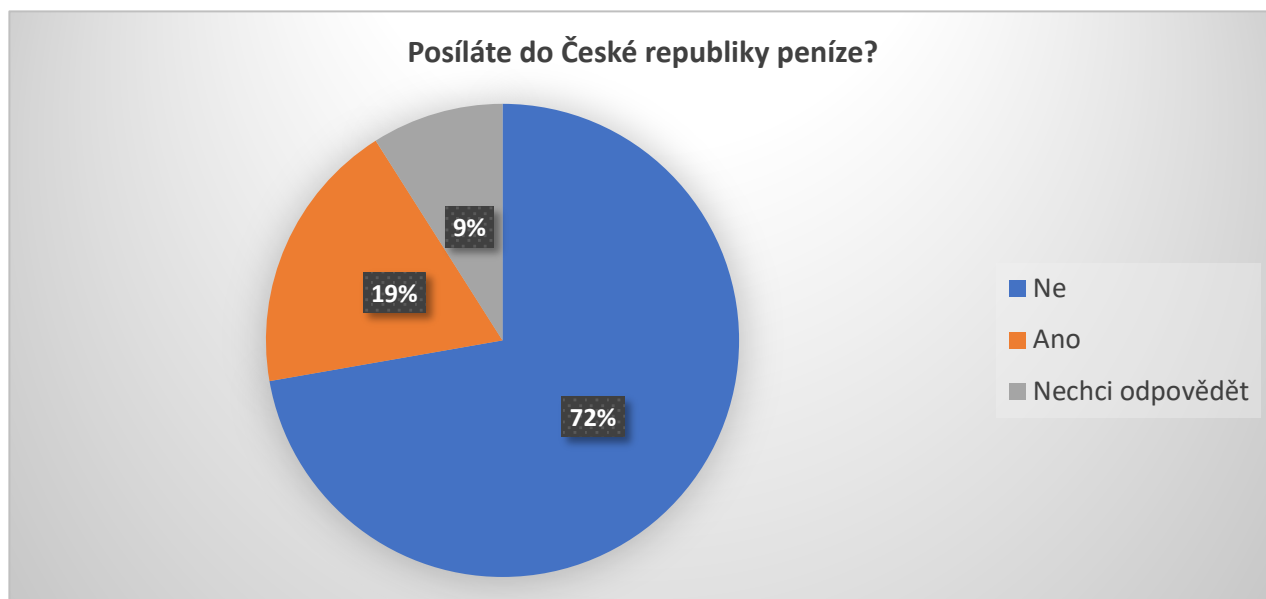
Graf 2.5. Důvody odjezdu do zahraničí

Udržování vazeb s krajany či krajanskými organizacemi (formální i neformální) udává čtyři pětiny respondentů (viz graf 2.6.); neorganizované a neformální kontakty dominují. Bylo by potřebné analyzovat profil těch, kteří žádné takové vazby nemají (celkem téměř pětina výzkumného vzorku), a tudíž ani nelze od nich nelze příliš očekávat výraznou spolupráci s Českou republikou. Zde se vytváří prostor k možné aktivaci těchto krajanů, resp. diferencované politice státu ke skupinám krajanů podle míry jejich "krajanské angažovanosti".

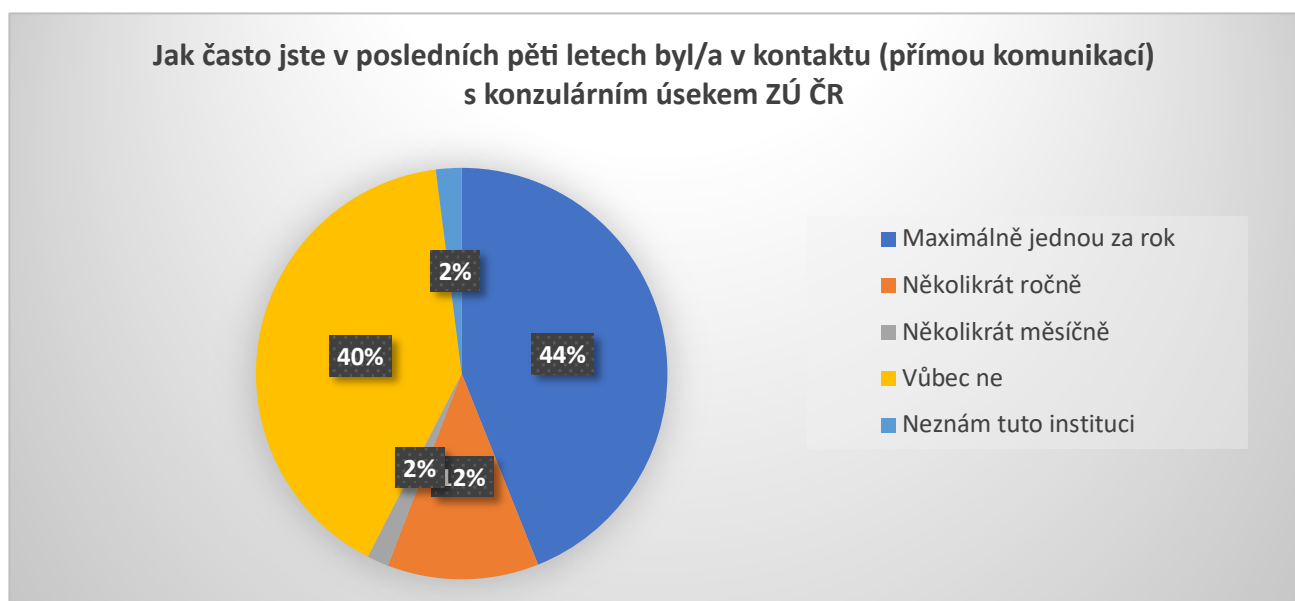
Graf 2.6. Kontakt s Čechy v zemi pobytu

Z hlediska remitencí, tedy v zahraničí vydělaných a domů posílaných peněz (obvykle užší či širší rodině) se ukazuje nikoliv překvapivě, že Češi v zahraničí remitencemi příliš své rodinné příslušníky v Česku nepodporují (remitence posílá 19 % respondentů – viz graf 2.7.). Hlavním důvodem je to, že Česko patří do skupiny vyspělých zemí s poměrně vysokou životní úrovní, a tedy posílání remitencí do Česka není, jako je tomu v případě mnoha méně rozvinutých zemí, nutné ani nezbytné. Výdělků českých krajanů jdou tedy většinou do jejich spotřeby a investic.

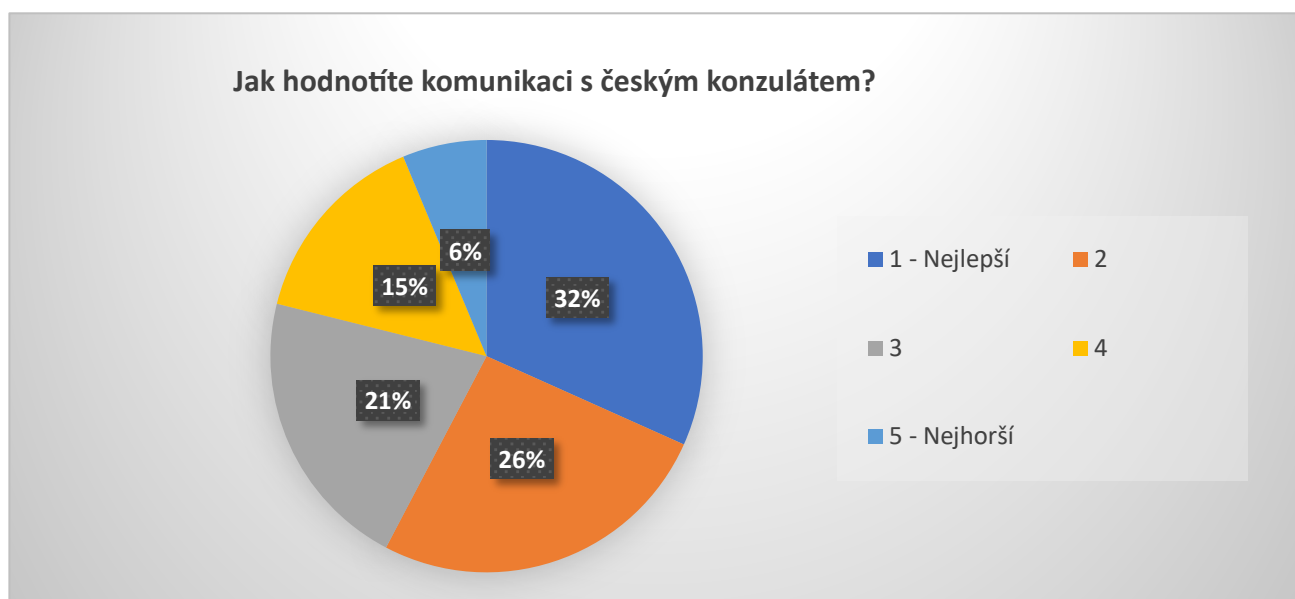
Graf 2.7. Remitence do Česka

Z následujících dvou grafů vyplývá, že velká část respondentů se na české zastupitelské úřady příliš nespolehá, resp. je nevyhledává (viz blíže grafy 2.8.) - 44 % respondentů mělo během posledních pěti let přímou komunikaci s konzulárním úsekem zastupitelského úřadu České republiky v dané cílové zemi maximálně jednou za rok, 40 % vůbec žádnou. To ovšem může také naznačovat relativní soběstačnost české diaspory. Nicméně v rozhovorech se budeme ptát, co bylo předmětem těchto sporých kontaktů. Mezi těmi, co byli v kontaktu (komunikovali) s konzulárním úsekem českého konzulátu v jejich cílové zemi, je více těch spokojenějších než nespokojených (blíže viz graf 2.9.).

Graf 2.8. Kontakt s konzulárním úsekem ZÚ ČR

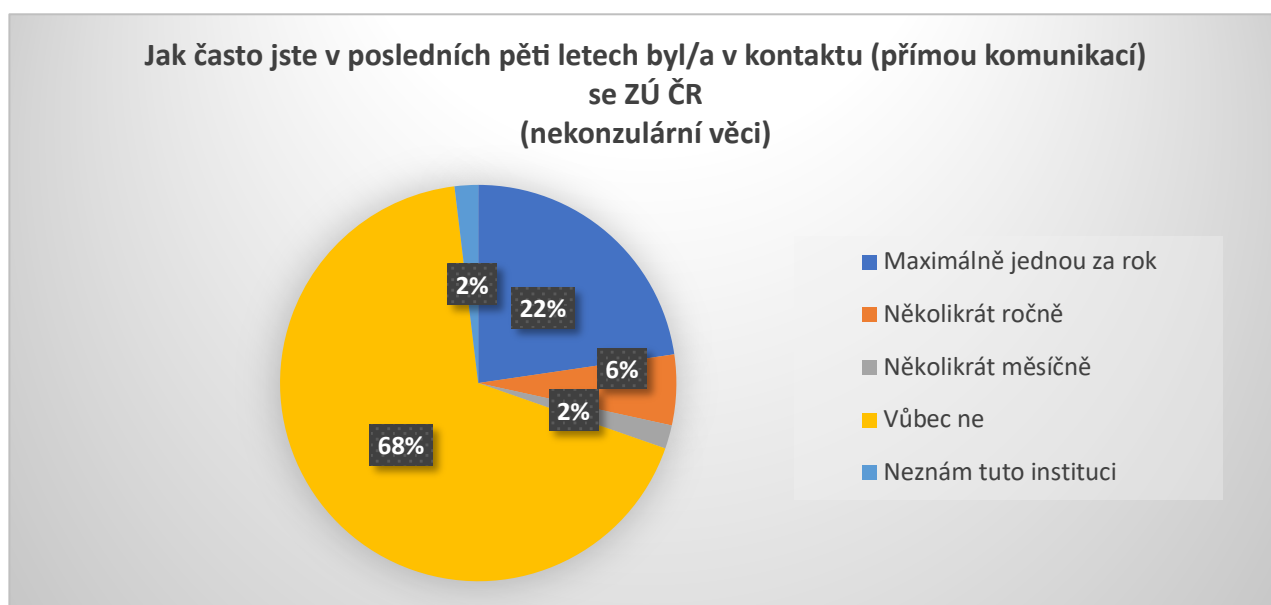

Graf 2.9. Spokojenost s komunikací s konzulárním úsekem ZÚ ČR

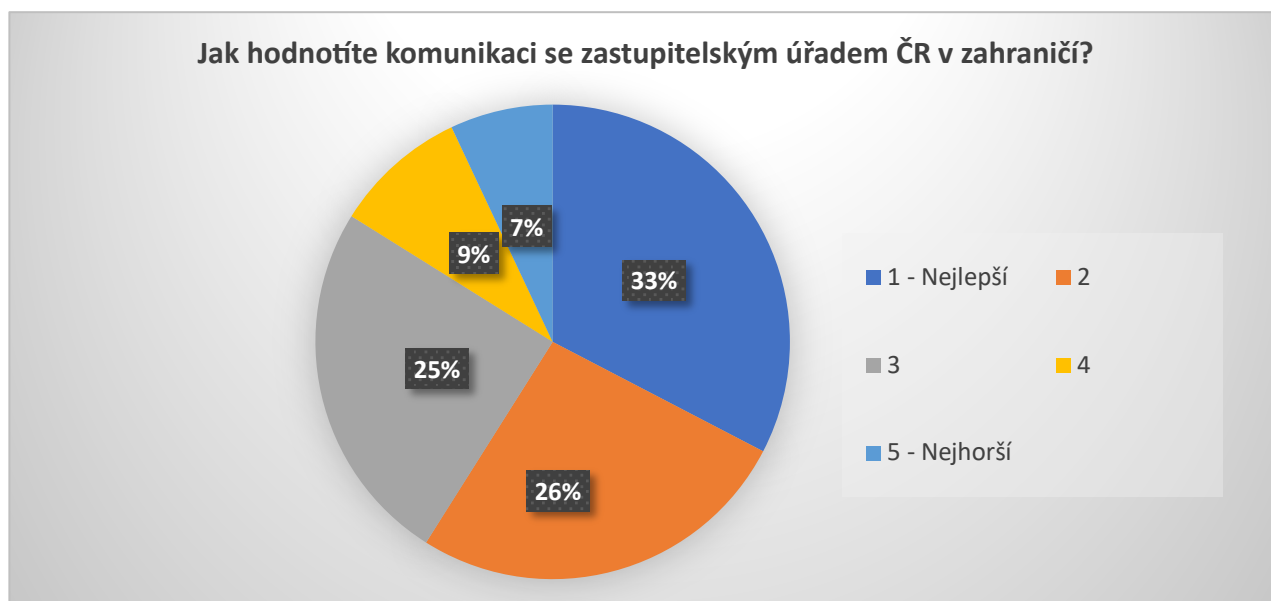

Kontakty se zastupitelským úřadem jsou mezi krajany ještě méně častější než v případě konzulárních úseků těchto úřadů (graf 2.10.). 22 % respondentů mělo během posledních pěti let přímou komunikaci se zastupitelským úřadem České republiky v dané cílové zemi maximálně jednou za rok a plných 68 % vůbec žádnou. Spokojenost s komunikací se zastupitelským úřadem je mezi respondenty velmi podobná té, vyjádřené u konzulárního úseku zastupitelského úřadu (viz graf 2.11.).

Graf 2.10. Kontakt se zastupitelským úřadem ČR

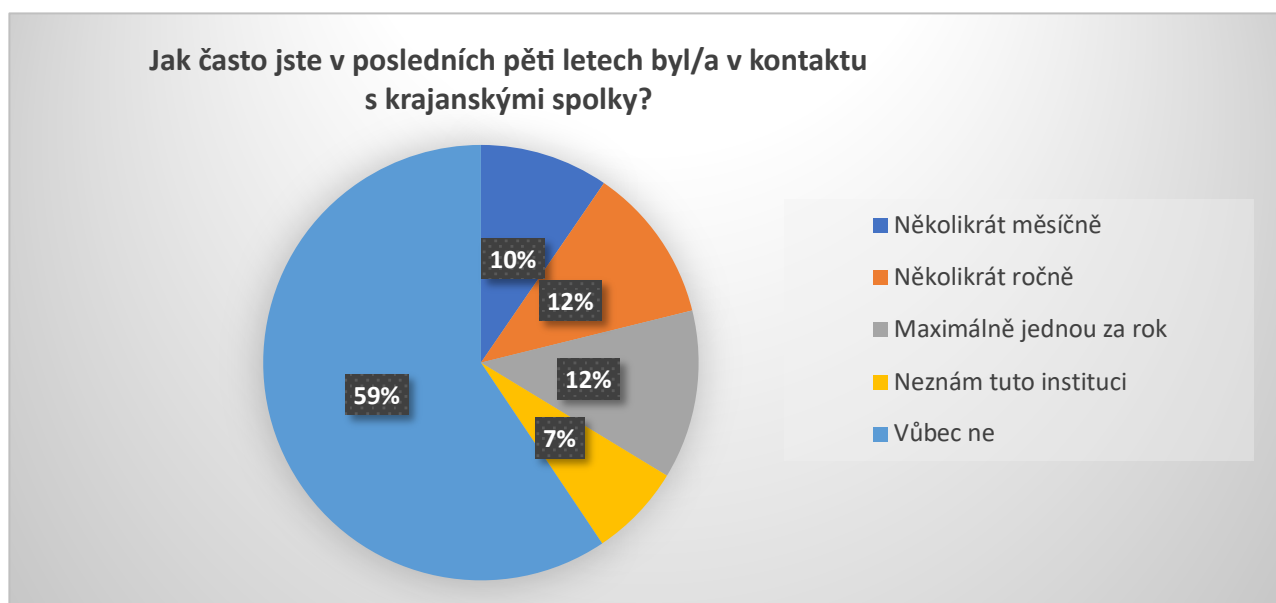

Graf 2.11. Spokojenost s komunikací se zastupitelským úřadem

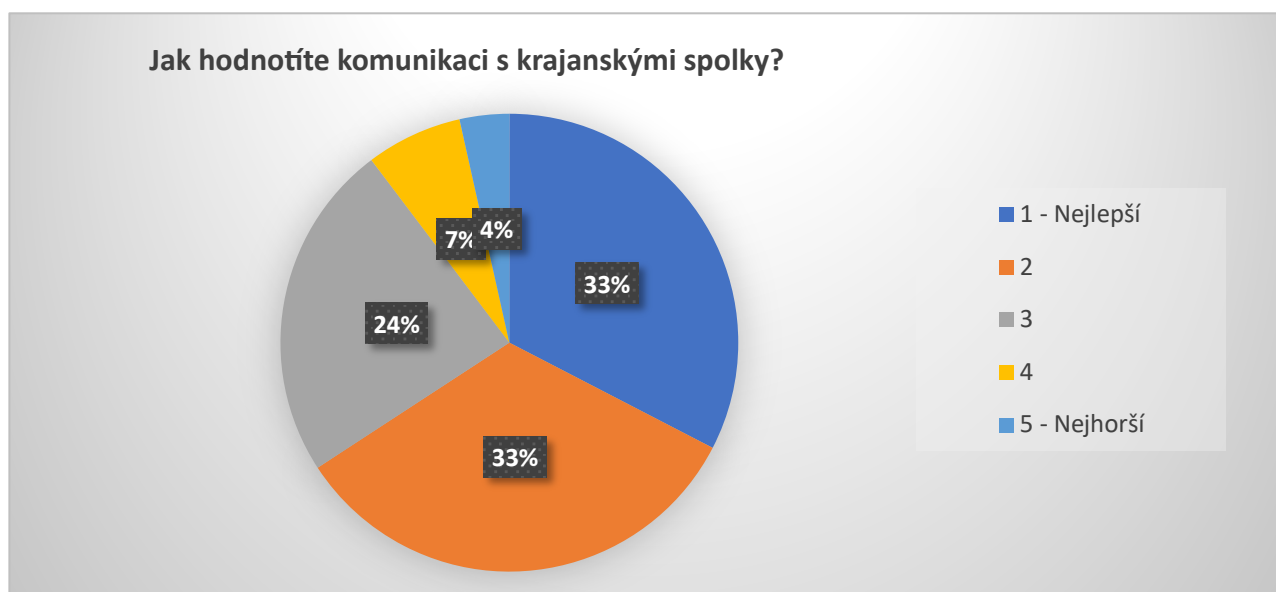

Krajanské spolky jsou jistě důležitou institucí pro udržování vazeb se zemí původu, avšak ukazuje se, že podobně jako v případě českých škol (viz níže), jen asi třetina respondentů má častější nebo alespoň sporadické kontakty či účast na společných akcích (viz graf 2.12.). Zde se opět naskytá téma pro rozhovory ke zjištění, o jaké akce se jedná a proč tam lidé chodí... Pokud jsou respondenti v kontaktu s krajanskými spolky, dvě třetiny z nich hodnotí tyto kontakty jako výborné nebo velmi dobré (viz graf 2.13.). Naopak 59 % respondentů nemá žádný kontakt s českými krajanskými spolky v jejich nové zemi pobytu.

Graf 2.12. Kontakt s krajanskými spolky

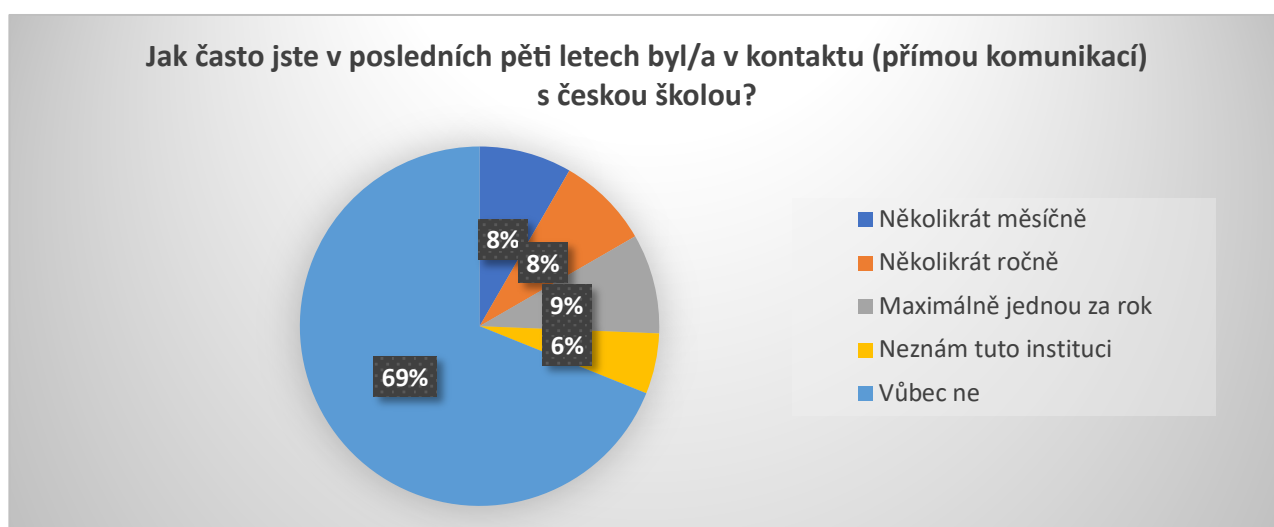

Graf 2.13. Spokojenost s komunikací s krajanskými spolky

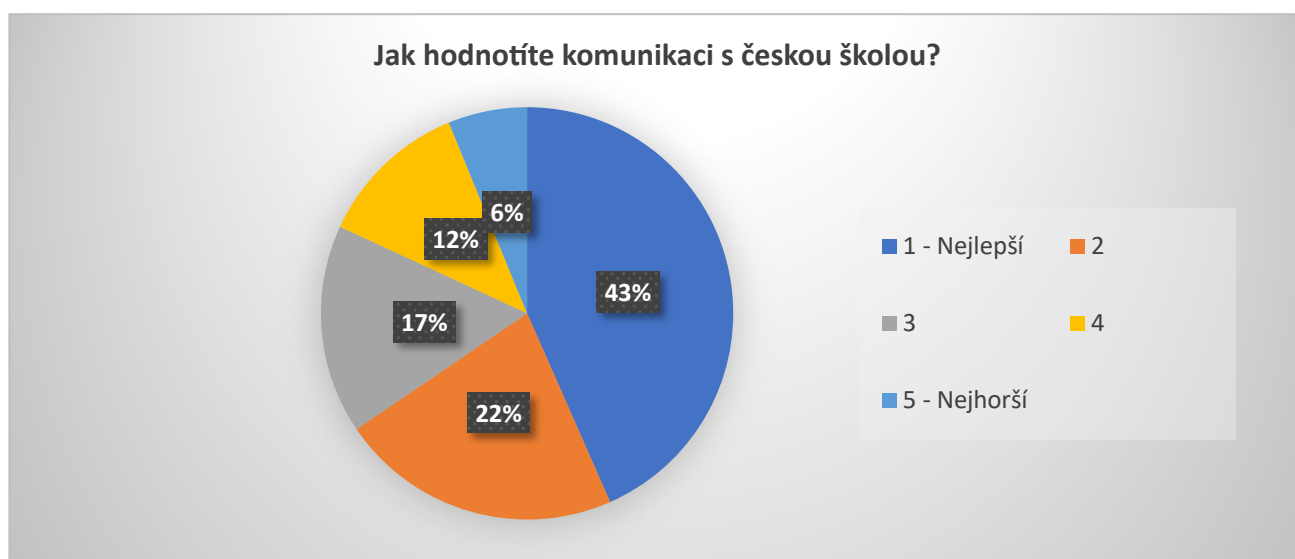

Návštěva českých škol je velmi nízká (viz graf 2.14.) - plných 69 % respondentů v posledních pěti letech přímo nekomunikovalo s institucí české školy. To ovšem zcela nekorresponduje s možností, že by děti vzhledem k uváděným znalostem češtiny do těchto škol mohly nastoupit. Je možné, že se děti učí doma, jsou třeba ještě malé a nemusí do školy chodit apod. Zde se naskýtá možnost provést řadu doprovodných analýz o vztahu rozložení a dostupnosti českých škol a ochotou rodičů děti do škol rozvážet, třeba v den jejich volna. Ti, co jsou v kontaktu s českou školou, jsou s komunikací poměrně velmi spokojeni – cca dvě třetiny hodnotí komunikaci velmi pozitivně – jako výbornou či velmi dobrou (viz graf 2.15.).

Graf 2.14. Kontakt s českou školou

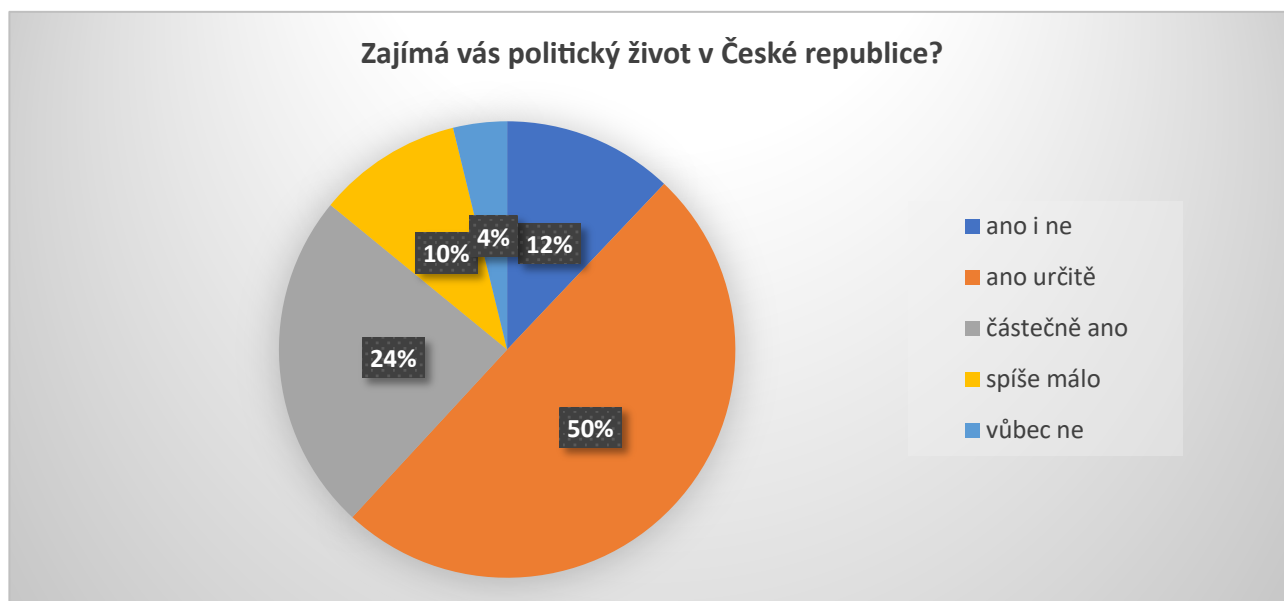

Graf 2.15 Spokojenost s komunikací s českou školou

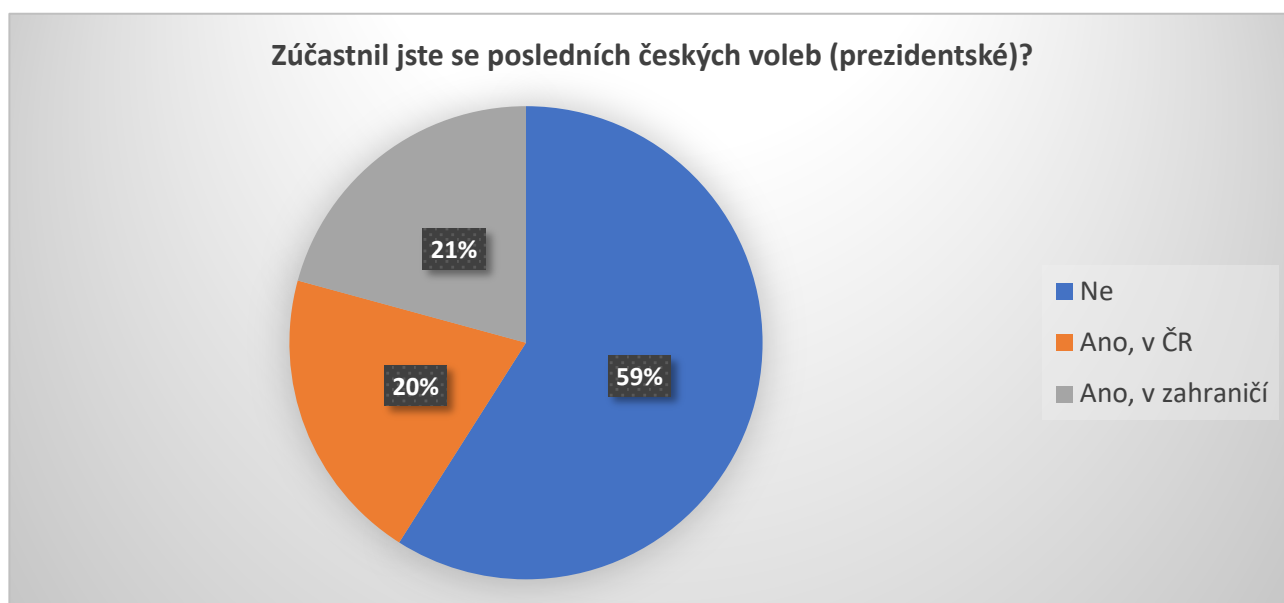

Následující graf 2.16. naznačuje zájem o politický život v Česku a tím i opodstatněnost zavedení korespondenční volby. Polovina výzkumného vzorku se zajímá o politický život v Česku, další čtvrtina tak činí "částečně". Právě neexistence korespondenční volby může být také jedním z důležitých důvodů nízké účasti v posledních volbách v Česku, tedy v těch v době průzkumu, prezidentských - 59 % respondentů se jich nezúčastnilo (viz graf 2.17.). Posledních parlamentních voleb se nezúčastnilo 63 % respondentů (graf 2.18.).

Graf 2.16. Zájem o politický život v Česku

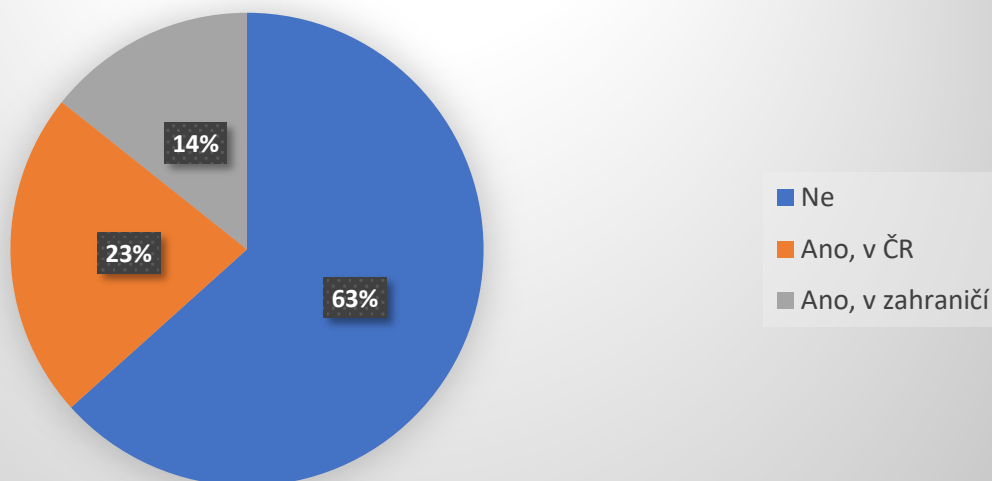

Graf 2.17. Účast v prezidentských volbách

Graf 2.18. Účast v parlamentních volbách

Zúčastnil jste se posledních českých voleb (parlamentní)?

2.1. Závěr

Výše popsany výběr respondentů online dotazníkového šetření nelze považovat za reprezentativní. V prvé řadě je v celkovém vzorku poměrně výrazně nadhodnocena skupina vysokoškolsky vzdělaných včetně těch s absolvovaným postgraduálním doktorským studiem. Důvodem je, že vědci/výzkumníci byli speciálně osloveni a tvoří důležitou podskupinu zkoumaného souboru. Druhým důvodem je známý fakt, že na výzvu k participaci v takovémto výzkumu častěji reaguje vzdělanější populace, která o zkoumanou problematiku jeví sama zájem a chce se k ní vyjádřit, ale rovněž má větší šanci se na příslušných sociálních sítích o výzvě k účasti dozvědět. Patrně i vyšší zastoupení žen může být způsobeno jejich přirozenou "větší komunikativností". Důležitá je rovněž skutečnost, že ve výzkumu dominuje postrevoluční skupina respondentů, tedy ta, co emigrovala po roce 1989. Zastoupení předrevolučních emigrantů ve výzkumu je velmi malé (cca devítina) a tzv. druhá a starší generace českých emigrantů se ve výzkumném vzorku prakticky nevyskytuje. Tyto skutečnosti nejsou překvapivé a reflektují známý fakt, že obecně vztah a vazby k mateřské zemi (projevy transnacionalismu), tedy včetně účasti na daném výzkumu, mezi migranty s délkou jejich (či jejich rodin) pobytu v cílové zemi slábnou.

Na druhé straně zastoupení respondentů podle zemí, ve kterých nyní žijí, podává poměrně dobrý obraz o rozložení současných krajanů. Také určité snahy (viz výše – kromě výše uvedených vychýlení) zahrnout do výzkumu co možná nejvíce různorodých skupin podle rozličných ukazatelů, vedly ke svému cíli. Jsme přesvědčeni, že, byť s ohledem k daným výchylkám, daný výzkumný vzorek může poměrně dobře vyjadřovat struktury, postoje a chování české krajaňské komunity v zahraničí.

Provedeného online dotazníkového šetření se zúčastnili respondenti z široké palety cca 90 zemí světa. Největší zastoupení, více než sto respondentů, měla Velká Británie, Německo a USA, s odstupem následovala Kanada, Rakousko a Austrálie. Ještě dalších devět zemí dotovalo výzkum více než deseti respondenty. Jak již bylo naznačeno, ve výzkumu jsou výrazně zastoupeni vysokoškolsky vzdělaní, převažují také ženy, střední věk a ti žijící v manželství a s partnerem a mající děti. Důvody odchodu do zahraničí – pracovní a soukromé důvody korelují s dobou emigrace z Česka, od roku 1989 prakticky do

současnosti. U skupiny vědců nepřekvapivě výrazně dominuje důvod – vědecká kariéra a vzdělání. Remittance (jako v Česku “postradatelná podpora”) posílá domů cca pětina respondentů.

Vazby s kraji či krajanskými institucemi v nové zemi pobytu udržuje cca čtyři pětiny respondentů, přičemž však vévodí vztahy neformální. Pouze cca třetina respondentů má častější nebo alespoň sporadické kontakty či účast na akcích krajanských spolků. Stejně tak návštěva institutu tzv. české školy je poměrně velmi nízká (69 % s ní během posledních pěti let neudržovala žádné kontakty). Ti, co se do ní zapojují, jsou ale s její činností poměrně velmi spokojeni.

Na vazby na Česko v nové zemi pobytu (konkrétně na české konzuláty a zastupitelské úřady) respondenti příliš nespolehají. Např. pouze necelá polovina měla během posledních pěti let přímou komunikaci s konzulárním úsekem zastupitelského úřadu České republiky v dané cílové zemi maximálně jednou za rok (u zastupitelského úřadu to byl ještě méně četnější kontakt). Na druhou stranu, při hodnocení komunikace s těmito institucemi pozitivní hodnocení převládalo nad negativním.

O politický život v Česku se zajímá polovina respondentů, další čtvrtina tak činí částečně. Účast ve volbách v Česku je však poměrně nízká - 59 % se neúčastnilo poslední prezidentské volby (v zahraničí se účastnilo 21 %) a 63 % posledních parlamentních voleb (v zahraničí se účastnilo 14 %).

3. Analýza výsledků vybraných otevřených otázek dotazníkového šetření – Potřeby a očekávání krajanů

Pro hodnocení potřeb a očekávání krajanských komunit ve vztahu k českému státu, tedy veledůležitým aspektům studované problematiky a vlastně celého projektu, jsme využili čtyři otevřené otázky z dotazníkového šetření. Dvě se vztahovaly k problematice možného návratu a úloze státu v tomto procesu a dvě k úloze Česka v životě krajanských komunit. Na uvedené otázky reagovalo mezi čtvrtinou až polovinou respondentů z celkového výzkumného vzorku 940 respondentů. Odpovědi byly poměrně rozmanité a pro lepší možnost zpracování byly zakódovány zhruba do 8 až 9 skupin. Řada respondentů uváděla několik důvodů, proto se podíly uváděné v tabulkách 3.1. až 3.5. nevztahují k počtu respondentů, ale k celkovému počtu odpovědí. Pro první orientační fázi hodnocení byly použity podíly jednotlivých kódovaných kategorií za celý sledovaný soubor s jednoduchým popisem dané struktury.

Otázka 32: Jak by vám Česká republika mohla návrat domů co nejvíce ulehčit? (odpovědělo 28 % respondentů)

Této otázce předchází dotaz, zda respondenti plánují návrat domů, přičemž 16 % odpovědělo, že určitě ne. Na dotaz ohledně ulehčení potenciálního návratu tak odpovídali i ti, kteří se vrátit nehodlají.

Nejčastěji v souvislosti s návratem byly zmiňovány následující možnosti potenciálního ulehčení návratu do Česka:

1. On-line aplikace s potřebnými informacemi, online přístup k vyřizování různých dokumentů, snížení byrokracie, lepší komunikace s úřady (16 %);
2. Stejná úroveň platů, lepší ekonomická situace, pobídky (16 %);

3. Práce v oboru/networking, možnost práce v oboru a větší transparentnost při výběrových šetření (15 %)

Často se objevovala též možnost zisku trvalého pobytu/občanství pro partnera nebo jednoduše respondenti nevěděli co odpovědět.

Respondenti z USA a Kanady logicky oproti respondentům z Německa a Rakouska v daném problematice návratu upřednostňují faktor zlepšené elektronické komunikace s českými úřady. Respondenti z Německa a Rakouska upřednostňují důraz na kvalitu školství a ekonomické podmínky v Česku. Detailnější pohled na rozdíly u obou skupin zemí přináší tab. 3.2.

Tab. 3.1. Faktory ulehčující návrat

	celkem	Německo + Rakousko	USA + Kanada
Stejná úroveň platů, lepší ekonomická situace, pobídky	15,8	15,8	4,6
Práce v oboru/networking, transparentnost při výběrových šetření	14,8	7,0	12,3
Kvalita školství, vyšší dostupnost školek, nostrifikace,	10,3	17,5	6,2
On-line aplikace s potřebnými informacemi, online přístup k vyřizování různých dokumentů, snížení byrokracie, lepší komunikace s úřady	15,8	7,0	21,5
Dostupné bydlení	4,5	7,0	6,2
Politická změna	3,8	8,8	1,5
Zvýšit/uznat důchod, odpracovaná léta v zahraničí, sociální pojištění	4,1	8,8	6,2
Finanční podpora na přestěhování, více peněz na vědu	4,5	5,3	9,2
Méně rasismu, šovinismu, korupce, větší transparentnost	2,1	0,0	1,5
Jiné	24,4	22,8	30,8

Otázka 95: Pokud uvažujete o návratu do České republiky, co dalšího by ulehčilo vaše rozhodnutí? (Na otázku odpovědělo 53 % respondentů)

Na otázku odpovědělo 53 % respondentů. Z těch 17 % napsalo, že návrat nezvažuje. 18 % poskytlo nejrozumnější odpovědi sloučené do kategorie "jiné" (např. "nic", "nevím, to je naše věc, jak se rozhodneme"). Zbývající respondenti typicky poskytli odpovědi, které spadaly převážně do jedné tematické kategorie, některé ale do vícero. Procentuální popis (tab. 3.2.) se tedy týká četnosti jednotlivých témat v odpovědích, nikoliv počtu respondentů.

Jednoznačně nejčastější kategorií byla "změna společenské/politické situace" (21 %). Zde se často objevují jména jednotlivých politiků i celkového směřování země, např. v otázkách zahraničně politické orientace. Respondenti často kritizovali orientaci "na Východ", ale některým naopak vadilo

členství v Evropské unii. Ze společenských fenoménů byl kritizován sexismus a uzavřenost české společnosti, neexistence stejnopohlavních manželství. Do této kategorie spadaly např. následující odpovědi:

“Změna politických poměrů v ČR, větší otevřenost ČR vůči světu.”

“Kdyby zmizeli obdivovatelé oligarchů a nedemokratických režimů.”

“Nižší cena nemovitosti, kvalita potravin, méně probruselská politika – více hrdosti na český národ.”

“Mysl občanů ČR, ... tam hledí jeden druhému do talíře, pomlouvá, prostě mentalita národa by musela být více "dále" ve vývoji (...).”

“Prosazení manželství a adopce stejnopohlavních párů.”

“Kdyby se česká politická scéna trochu zkulturnila, zlepšila se situace menšin, zmizel sexismus a závist, a lidi na mě nekoukali závistivě nebo skrz prsty jenom proto, že jsem nějakou dobu někde žila.”

Následuje kategorie “adekvátní pracovní příležitosti” (16 %). Tuto odpověď často sdíleli respondenti-vědci, ale nikoliv výlučně. Odpovědi často spojovaly existenci pracovních příležitostí s finančním ohodnocením (které také ale tvoří samostatnou kategorii níže). Příklady odpovědí:

“Možnost zaměstnání v oboru, uznání odpracovaných let mimo EU.”

“Vědět, že najdu dobře placené místo v oboru.”

“Možnost další realizace ve svém oboru, práci – jsem vystudovaná diplomatka s patnáctiletou praxí včetně několika dlouhodobých služebních cest a práci na misích pro OSCE ODIHR.”

Další nejčastější odpovědí je kategorie “vyšší platy/životní úroveň” (12 %). Zde si respondenti často byli vědomi rozdílů v životních úrovních v zahraničí ve srovnání s Českem. Odpovědi občas kombinovaly otázku platů a životní úrovně se sociální politikou a dostupností bydlení. Příklady odpovědí:

“Srovnání finančních nákladů a výdajů (platy versus výdaje, tak vychází zahraničí pořád lépe než ČR).”

“Vyšší platové ohodnocení a silnější odbory.”

“Posun platu na evropskou úroveň. Ceny tam již jsou ... Takže člověk pracuje v Česku více hodin na stejnou věc (když porovnám například prodavačku v Lidlu ve Finsku a prodavačku v Lidlu v Česku) ačkoli mají stejnou pracovní náplň a stejného zaměstnavatele.”

“Zlepšit ohodnocení a kvalitu podmínek zaměstnanců ve zdravotnictví.”

Následuje kategorie “Lepší sociální politiky (včetně bytové politiky)” (10 %). Často se objevuje téma dostupnosti bydlení a podpory rodin s dětmi, otázky důchodů a zdravotnictví.

“Větší podpora mladých rodin s dětmi.”

“Podmínky pro naše dítě, které má speciální potřeby.”

“Možnost získání hypotéky a dostupnost bydlení, školka nebo dětské skupiny pro velmi malé děti (mladší 3 let).”

“Stabilita a jistota důchodového zajištění.”

“Kdyby byl lepší školní systém...”

Poslední významnou kategorií je “administrativní podpora/méně byrokracie” (8 %). Respondenti zmiňují potřebu přehledných, aktuálních informací zejména v oblastech zdravotního pojištění, daní, sociálního systému, ale i informací o pracovních pozicích.

“Sepsání byrokratického manuálu... aby člověk věděl, jak řešit zdravotní pojištění, daně, co zařídit, na co nezapomenout... tolik se toho mění...”

“Možnost se zařadit do zdravotního, sociálního systému...”

“ Informace o důchodovém systému, žádost o domov pro seniory ze zahraničí.”

“Jednoduchost žití – po zkušenostech ze zahraničí mě neláká mohutná administrativa.”

“Možnost přehledného a jednoduchého vyhledávání pracovních možností pro mne a partnera.”

Z dalších kategorií uvedme téma “Podmínky pro rodinné příslušníky-cizince” (3 %), kde respondenti zmiňují především otázky víz, povolení k pobytu a občanství pro partnery ze třetích zemí a pracovní příležitosti pro partnery-cizince. Jednotky procent odpovědí se týkají osobní a rodinné situace a většího ocenění zkušeností ze zahraničí.

Respondenti z USA a Kanady ve srovnání s respondenty Německa a Rakouska dávají mezi faktory ulehčující rozhodnutí o návratu větší váhu změně politické situace a administrativní podpoře. Naopak respondenti z Německa a Rakouska více preferují faktory ekonomické – vyšší platy a vyšší životní úroveň a faktory sociální – lepší sociální politiky.

Tab. 3.2. Faktory ulehčující rozhodnutí o návratu

	celkem	Německo + Rakousko	USA + Kanada
Rodinná / osobní situace	1,9	3,0	1,7
Návrat nezvažuji	13,3	14,8	10,9
Lepší sociální politiky (vč. bytové politiky)	10,1	11,1	5,9
Změna společenské / politické situace	21,3	17,8	26,9
Větší otevřenost / ocenění zkušeností ze zahraničí	1,0	0,0	2,5
Administrativní podpora / méně byrokracie	7,7	1,5	12,6
Podmínky pro rodinné příslušníky-cizince	2,8	0,0	5,9
Adekvátní pracovní příležitosti	15,9	14,8	10,9
Vyšší platy / životní úroveň	12,0	21,5	7,6
Jiné	14,0	15,6	15,1

Otázka 93: V čem by se podle vás mohl vztah České republiky ke krajanům v zahraničí zlepšit? (Na otázku odpovědělo 38 % respondentů)

Nejčtenější zastoupení mělo těchto následujících osm šířeji koncipovaných doporučení:

- Méně byrokracie, více elektronizace, digitalizace, větší rychlost služeb, jejich srozumitelnost, dostupnost, snadné vyhledání.
- Usnadnit, zpřístupnit volby českým občanům v zahraničí; umožnit volby v elektronické, korespondenční, distanční podobě.
- Poskytovat více informací, více a lépe komunikovat.
- Neznevažovat roli krajanů v zahraničí, nezávidět jim, vnímat je jako rovnocenné partnery, nediskriminovat je.
- Projevovat více zájmu, být proaktivní, více dostupný a více propagovat aktivity zastupitelských úřadů a dění v Česku.
- Propagovat úspěchy Čechů v zahraničí, oceňovat a využívat jejich potenciál, pokusit se přilákat je zpět do Česka a více využít jejich zkušeností pro rozvoj Česka (zapojení do státní správy, podnikání, zahraniční kontakty, expertní činnost apod.).
- Rozšířit nabídku akreditované online výuky češtiny a českých reálií pro dospělé i děti; větší různorodá podpora českých škol i učitelů v zahraničí.
- Zlepšit kvalitu práce na českých konzulátech a ambasádách (lepší výběr pracovníků, přívětivější nastavení otevírací doby, kratší čekací doby na sjednanou schůzku, laskavější chování, více empatie a respektu); obdobně zvýšit kvalitu práce s českými občany žijícími v zahraničí v institucích v Česku.

Jednoznačně nejvíce odpovědí (22 % uvedených doporučení) je svázáno s apelem snížit byrokracii, zlepšit rychlost, dostupnost a srozumitelnost služeb státu (mimo jiné i digitalizací) pro krajany v zahraničí. Druhé navrhované opatření se týká usnadnění, resp. zpřístupnění voleb českým občanům v zahraničí, a to umožněním elektronického, korespondenčního hlasování v distanční podobě (16 %). Třetí výzva volá po poskytování více informací, větší a lepší komunikaci (11 %). V závěsu z hlediska

frekvence následují: doporučení a) neznevažovat roli krajanů v zahraničí – nezávidět jim, vnímat je jako rovnocenné partnery a nediskriminovat je (9 %) a b) zlepšit kvalitu práce na českých konzulátech a ambasádách, ale i institucích v Česku komunikujících s krajany (volání po větší profesionalitě, empatii, přívětivějším jednání i nastavení pracovní doby) (8 %). Ostatní doporučovaná opatření (viz výše) již měla zastoupení menší – viz tab. 3.4.

Zatímco respondenti z USA a Kanady ve srovnání s těmi z Německa a Rakouska doporučují zlepšit výrazně více přístup k volbám (jejich elektronickou, korespondenční, distanční podobu) a poskytování informací a větší a lepší komunikaci, naopak méně byrokracie a více elektronizace, digitalizace (včetně větší rychlosti služeb, jejich srozumitelnosti, dostupnosti a snadného vyhledání) jsou více zdůrazňovány respondenty z Německa a Rakouska.

Tab. 3.3. Doporučení pro zlepšení vztahu mezi Českou republikou a jejími krajany

	celkem	Německo + Rakousko	USA + Kanada
Méně byrokracie, ...	21,6	27,1	11,8
Usnadnit, zpřístupnit volby ...	15,7	8,5	17,2
Poskytovat více informací, ...	11,4	11,9	21,5
Neznevažovat roli krajanů v zahraničí, ...	8,7	6,8	7,5
Projevovat více zájmu, ...	4,8	5,1	6,5
Propagovat úspěchy Čechů v zahraničí, .	4,1	5,1	4,3
Rozšířit nabídku akreditované online výuky ..	2,5	1,7	3,2
Zlepšit kvalitu práce na českých konzulátech	7,7	5,1	7,5
Jiné	23,5	28,8	20,4

Otázka 94: Jaký největší problém v současné době řešíte a jak by vám s ním mohla Česká republika pomoci? (Na otázku odpovědělo 48 % respondentů)

V 19 % odpovědí respondenti uváděli, že jim Česko nemůže nijak pomoci nebo že doufají, že Česko nijak nebude zasahovat do jejich života.

Ukázalo se, že mezi největší problémy patří jednání s úřady (uvedlo 31 % odpovědí). Odpovědi většinou zmiňovaly vyřizování dokladů (včetně dlouhých lhůt) a nutnost se osobně dostavit na zastupitelské úřady, což bylo vnímáno jako problém především pro občany, kteří žijí daleko od zastupitelských úřadů. Někteří občané také negativně hodnotili jednání úředníků na českých úřadech, které vnímali jako neochotné. Příklady odpovědí jsou uvedeny níže:

„V zemi, kde žijí nejsou konzuláty a pro většinu úkonu (vyřízení pasu apod.) musím navštívit Austrálii.“

„Čeká mě výměna pasu a pravděpodobně v té době už nebudu žít v dosahu Manchesteru ani Londýna. Naopak - 12 hodin cesty daleko, takže vyřizování všech těchto formalit online by mne fakt zachránilo – už teď jsem ve stresu, co s tím budu dělat.“

“...Spousta z nás opravdu nemůže cestovat tisíce kilometrů na zastupitelský úřad. Při dvoukolových volbách téměř nemožné: děti, finance...”

“Validace sňatku v zahraničí: Potřeba doložit nespočet dokumentů (redukovat tyto požadavky), doba vyřízení až půl roku. Nebo vyřízení českého rodného listu pro dítě narozené mimo ČR: Stejně komplikace jako pro oddací list.”

Další uváděli (10 % odpovědí), že nejvíce řeší problémy spojené s pandemií Covid-19. Odpovědi se nejčastěji týkaly problémů s uznáním očkování proti COVID-19 z jiných zemí. Respondenti také vyjadřovali nejistotu ohledně cestování do Česka během pandemie, především s partnerem nebo partnerkou bez českého pasu a obavy, zda partner nebo partnerka budou do země moci vstoupit. Respondenti také vyjadřovali nespokojenost s pandemickými opatřeními a s případným zavedením povinného očkování. Příklady odpovědí jsou uvedené níže:

„Manželka uvízla v souvislosti s Covid19 v Austrálii, české úřady i přes opakované žádosti neudělaly naprosto nic pro to, aby jí pomohly dostat se za manželem na Nový Zéland.“

Někteří krajané negativně hodnotili přístup podávání informací o pandemické situaci a pandemických opatřeních v Česku, viz například:

„...Obrovské zmatky v tom kdo, kdy, kam a jak může cestovat, matoucí a nepřehledné informace. Zkuste si projít pár krajanských facebookových skupin a přečíst si ten zmatek, co panoval.“

Někteří respondenti by uvítali více možností výuky češtiny pro děti a více možností vzdělávání o české kultuře (9 %). Většina odpovědí byla zaměřená na menší děti, ale někteří volají po více možnostech výuky češtiny pro mládež nebo pro partnera cizince. Respondenti také vyjadřovali zájem o online výuku češtiny. Příklady odpovědí opět níže.

„...Organizovat prázdninové akce – tábory, soustředění na český jazyk pro děti a mládež.“

„Není to největší problém, spíše nejistota – pokud se mé děti budou chtít vrátit do ČR na střední školu či na vysokou školu (byť i třeba na část studia), půjde to, když jako plynne česky hovořící občan ČR nebudou mít českou maturitu, popřípadě pro střední školu formálně dokončenou povinnou docházku základní školy? Děti jsou zatím na základní škole v USA, zaregistrované v kmenové škole na Praze 10, nicméně nezvládáme rozdílové zkoušky – vzhledem k sobotní české škole a prostě omezenému času, jsou akademicky "pozadu".“

„Podpora online výuky českého jazyka (s přihlédnutím k jazyku země, ve které dítě bydlí, věku dítěte a specifickým potřebám dítěte).“

„Snažím se partnera cizince naučit česky, což by nám usnadnilo cesty do Čech nebo případnou trvalou relokační. Možnost kvalitních a jednoduše dostupných kurzů (například levně nebo zdarma, v zahraničí nebo on-line) by nám situaci výrazně zlepšila.“

Ekonomická situace a uplatnění se na pracovním trhu jako největší současný problém při případném návratu do ČR reprezentuje 9 % odpovědí. Tato odpověď byla často uvedena lidmi z akademické sféry nebo vědy (často doktorandi a “postdoci”). Jedna odpověď se týkala negativního dopadu epidemie na živobytí.

„Největší problém je ekonomický, není práce, moje živnost stojí na turismu. Takže bych uvítala, aby Česká republika podpořila cestování do Itálie, aby ho udělala jednoduchým, aby čeští občané bez obav zase cestovali, a aby se ekonomie zase začala hýbat.“

„Návrat do ČR – nevhodné uplatnění na pracovním trhu. Viz předchozí odpověď. Univerzity nejsou otevřené světovým projektům.“

„Proces konvalidace vysokoškolského diplomu.“

Další možnosti již uvedl menší počet respondentů (pod 5 % odpovědí).

Z hlediska rozdílů dvou skupin zemí (USA, Kanada vs. Německo, Rakousko) vyvstaly dva větší rozdíly v pohledech na řešení současného největšího problému a případnou pomoc Česka. Respondenti z Německa a Rakouska proklamují ve srovnání s těmi z USA a Kanady výrazně více “bezproblémovost” a rozhodnutí nežádat o pomoc Česko. Naopak respondenti z USA a Kanady ve srovnání s respondenty z Německa, Rakouska pociťovali více problémů v souvislosti s pandemií Covid-19 a snahou Česka o její potlačení. Další rozdíly mezi oběma výzkumnými subpopulacemi jsou již menší – viz tab. 5.

Tab. 3.4. Řešení největšího současného problému a případná pomoc České republiky

	celkem	Německo + Rakousko	USA + Kanada
Nijak / nemám problém / nechci od ČR pomoc	19,4	35,7	16,8
Volby	3,7	0,0	2,8
Covid-19 / pandemická opatření	9,9	3,6	14,0
Jazyk / výuka v češtině / předání české kultury	9,0	6,3	10,3
Příjem / trh práce / studium	8,6	5,4	3,7
Vyřizování dokladů/ jednání s úřady	31,0	29,5	35,5
Zdravotnictví / zdravotní pojištění	3,3	3,6	1,9
Krajanské spolky / sdružení	1,7	2,7	2,8
Právní záležitosti a předpisy	1,8	0,0	3,7
Návrat do ČR	4,6	7,1	2,8
Nezařazené / jiné	7,0	6,3	5,6

Otázka 84: Co by na komunikaci s institucemi, se kterými krajané přicházejí do styku, bylo třeba zlepšit? (Na otázku odpovědělo 39 % respondentů)

O potřebách a očekáváních do určité míry také vypovídá baterie otázek zaměřených na kvalitu práce českých institucí, se kterými krajané přicházejí do styku. Otázka 84 poskytuje jakýsi komplexnější pohled na to, co je potřeba na práci těchto institucí zlepšit. Krajané uváděli nejčastěji dva okruhy problémů. První – více méně obecný – souvisí s kvalitou personálu těchto institucí. Krajané kritizují v některých případech neochotu, nekompetentnost, někdy i aroganci úředníků (20 % odpovědí).

“Přístup ke klientovi, hlavně komunikace a vůle pomoci, zejména na úřadech, pokud člověk něco neví, tak se na Vás dívají jak na nějakého exota, jsou většinou neochotní pomoci a ke všemu arogantní.”

“Lidský přístup, a ne jednání z pozice moci, nebo z pozice síly či výše postaveného. Pojem rovnocenného vztahu, tj. partnerství mezi institucí ČR – občanem nebo mezi českým lékařem – pacientem, je bohužel v ČR stále věcí neznámou.”

“Lepší komunikace by určitě byla skvělá. Často mi přijde, že když zkontaktuji někoho z českých úřadů, tak se mi dostane hrubá/neslušná odpověď, která bohužel není velice nápomocná. Určitě by také bylo velké plus, pokud by bylo možné řešit určité problémy online – skrze nějaký ověřený portál, protože návštěva ČR z důvodu osobní návštěvy úřadu není vždy možná.”

Druhý problémový okruh v podstatě navazuje na předchozí a v řadě výpovědí je pro krajany i řešením byrokratického přístupu institucí (25 % odpovědí). Jedná se o rozšíření možnosti online (“digitalizaci”) vztahu s úřady.

“To, co řeší úřady v ČR v cizině, se dá vše vyřídit v klidu z domova online. Možná by i Česko mohlo začít uvažovat o nějakém online portálu a zjednodušit proces vybavování pro lidi žijící mimo ČR.”

“Lepší školení pro elektronickou komunikaci a zlepšení jejího využití. I když oficiálně často existuje možnost posílat dokumenty a žádosti přes datovou schránku, stává se, že úředníci zprávu nepřečtou, nereagují na ni, nebo se třeba nedostane do těch správných rukou. Člověk pak musí obvolávat úřady, jestli jeho dokumenty v pořádku obdrželi a pro vyřízení dané věci to již stačí.”

V onom srovnání dvou skupin zemí, respondenti z USA a Kanady výrazněji volají po všeobecné “digitalizaci”, naopak volání po větší informovanosti/kompetencích zaměstnanců a výpověď o pozitivní zkušenosti (“žádný problém” apod.) je typičtější pro respondenty z Německa a Rakouska.

Tab. 3.5. Doporučení ke zlepšení práce institucí, se kterými krajané jednají

	celkem	Německo + Rakousko	USA + Kanada
Větší flexibilita v kontaktu s Čechy v zahraničí	7,0	6,1	8,9
Digitalizace, online komunikace, možnost řešit s úřady své potřeby na dálku (pasy, doklady, korespondenční volby)	25,1	16,7	31,6
Zkontaktovatelnost, dosažitelnost (po telefonu, po emailu, reagování na emaily, možnost emailem se objednat, úřední hodiny) (+ rozšíření počtu ZÚ)	8,1	3,0	8,9
Komunikace, přístup, ochota, vstřícnost, slušnost	20,2	22,7	22,8

Zjednodušení administrativních procesů, méně byrokracie	8,1	7,6	3,8
Srozumitelnost, přehlednost a sjednocenost informací na webech a/nebo při osobní komunikaci	3,8	0,0	2,5
Informovanost zaměstnanců o dílčích aspektech jejich práce a o škále situací, se kterými se mohou setkat (zde konkrétně při kontaktu s lidmi žijícími v zahraničí); informovanost institucí navzájem při provázanosti procesů, které vyřizují (aby každý neříkal něco jiného)	6,7	12,1	2,5
Zkrátit vyřizovací lhůty, větší rychlost/rychlejší odezva	3,5	3,0	5,1
Nic, žádný problém, pouze pozitivní zkušenost	3,8	10,6	2,5
Jiné	13,7	18,2	11,4

4. Vyhodnocení Focus group s českými vědci v zahraničí

4.1. Úvod

Na konci března 2022 proběhla fokusová skupina s krajanů působícími ve vědě a akademii, které se zúčastnilo osm krajanů-vědců. Fokusová skupina proběhla přes platformu Zoom, trvala 1 hodinu a 40 minut a byl vytvořen její audiozáznam. Audiozáznam byl následně převeden do písemné podoby a došlo k analýze dat. Za účelem zachycení velké škály různých zkušeností a názorů, byli vybráni respondenti z různých kariérních fází od doktorandů, přes postdoky a seniorní vědce, jeden z účastníků je profesor (associate professor). Obě pohlaví byla rovnoměrně zastoupena, zúčastnili se čtyři muži a čtyři ženy. Mezi respondenty byli vědci pracující v technických a přírodních oborech (STEM) i vědci pracující v sociálních vědách a humanitních oborech. Pět účastníků bylo ze STEM oborů a tři účastníci ze sociálně-vědních a humanitních oborů. Většina respondentů v době šetření působila na univerzitách v Evropě, jeden respondent byl v době fokusové skupiny v jedné ze zemí v západní Africe. I s tímto respondentem mělo dohromady pět respondentů zkušenosti ze zemí mimo Evropu. Respondenti, kteří měli zkušenosti z více zemí, byli většinou na seniorních vědeckých pozicích, díky delší akademické kariéře měli více příležitostí nasbírat zkušenosti z více zemí. To, že účastníci měli zkušenosti s životem ve několika zemích, je do velké míry dáno současným mezinárodním akademickým prostředím, kde jsou často uzavírány pracovní smlouvy na dobu určitou. V důsledku toho vědci často (většinou každé 2-4 roky) musejí hledat nové pracovní příležitosti a s mobilitou vědců se v mezinárodním akademickém prostředí v podstatě počítá. Není to tedy způsobeno nezájmem českých vědců o návrat do České republiky, většina účastníků fokusové skupiny naopak vyjádřila zájem o návrat a někteří se o návrat v minulosti pokusili (případně se dočasně vrátili) nebo v době fokusové skupiny hledali možnosti, jak by se mohli vrátit (viz níže).

Jak již bylo uvedeno výše, fokusová skupina byla vypracována v návaznosti na dotazníkové šetření, kterého se zúčastnilo 202 českých vědců a vědkyň žijících v zahraničí a působících ve 30 různých zemích. Polovina respondentů dotazníkového šetření žije v USA, Velké Británii nebo v Německu. Toto

geografické rozdělení se také odrazilo ve fokusové skupině, ve které většina účastníků také buď žila, nebo měla předchozí zkušenosti v některé (případně v několika) z těchto tří zemí. Na dotazníkové šetření odpovědělo o něco více žen (55,1 %) než mužů (44,4 %), a jeden/na non-binary respondent*ka. Během fokusové skupiny ale byla obě pohlaví zastoupena rovnoměrně (nicméně žádný z účastníků nebyl non-binary, ani z LGBTQ komunity).

4.2. Nálezy fokusové skupiny

Fokusová skupina proběhla formou diskuze a dialogu mezi účastníky. Diskuze byla vedená členkami týmu za Czexpats in Science a jak je u fokusových skupin běžné, diskuze byla zaměřená na specifická témata, ke kterým měli účastníci možnost se volně vyjádřit a také reagovat na zkušenosti a názory ostatních účastníků skupiny. Tematické okruhy a otázky byly připravené týmem za Czexpats po předběžném zpracování dotazníkového šetření tak, aby se účastníci mohli podrobněji vyjádřit k hlavním tématům identifikovaným při předběžném zpracování dotazníku. Následuje zpracování dat z jednotlivých otázek z FS.

Téma 1 - odchod z ČR, kariérní fáze a kontakt s ČR po odchodu do zahraničí

Úvodní otázka se týkala důvodů odchodu do zahraničí, kariérní fáze v době odchodu do zahraničí a současné kariérní fáze. Vědců, kteří v ČR studovali magisterské a doktorandské studium (nebo jeho část) jsme se také zeptali, zda po odchodu do zahraničí udržovali kontakt se svými kolegy v ČR. Z osmi účastníků fokusové skupiny odešlo pět do zahraničí na doktorské studium (jeden z nich odešel v průběhu doktorského studia), dva odešli po dokončení PhD na postdoc pozici, a jeden hned po maturitě na bakalářské studium. Toto rozložení také v podstatě odráží výsledky dotazníkového šetření, kde více než 50 % respondentů odešlo do zahraničí na doktorské studium. Mezi důvody odchodu do zahraničí převažovaly lepší kariérní příležitosti, touha získat zahraniční zkušenost, a také možnost věnovat se specifickému výzkumnému tématu, kterému by se v ČR respondenti věnovat nemohli. Jedna respondentka se zmínila o negativní zkušenosti v českém prostředí (konkrétně o sexuálním obtěžování na pracovišti během doktorského studia), která byla jedním z důvodů pro odchod do zahraničí.

Účastníci skupiny vesměs měli po odchodu z ČR zájem spolupráci a kontakty s kolegy v ČR udržovat, ale někteří měli pocit, že ze strany jejich českých kolegů o tuto spolupráci nebyl zájem. Mezi vědci byl zájem o udržování jak profesionálních, tak i osobních kontaktů. Muži měli více pozitivních zkušeností s udržováním kontaktů, když ne profesionálních, tak alespoň osobních (přátelských), zatímco ženy měly v tomto směru spíše negativní zkušenosti, například i pokud se jim v prvních několika letech podařilo udržovat kontakt, po delším pobytu v zahraničí většinou tyto kontakty již nebyly "živé". V rámci dotazníkového šetření jsme se také ptali na zájem vědců o spolupráci s kolegy v ČR a 81 % respondentů uvedlo, že mají zájem být více v kontaktu s vědci v ČR. Nejčastější odpovědi týkající se formy spolupráce byly: spolupráce na projektech a publikacích, přednášky pro univerzity či výzkumné ústavy, neformální kontakt s vědci a pedagogy, školení a mentorování studentů, a popularizace vědy. Účastníci fokusové skupiny také vyjádřili zájem o tyto formy spolupráce a někteří s českými kolegy i spolupracovali (viz níže).

Z diskuze během fokusové skupiny vyplývá, že otázka spolupráce a udržování kontaktů s ČR a s akademickými institucemi v ČR a bariér této spolupráce má dvě roviny. Jedna rovina se týká toho, že

někteří vědci po odchodu do zahraničí změnili zaměření, výzkum, kterému se v zahraničí věnují, se odchýlil od toho, čemu se věnovali, když žili v ČR, a oni si nestihli nebo nedokázali získat nové kontakty s těmi, kteří by se věnovali podobnému tématu v ČR (nebo se nikdo tomu tématu v ČR nevěnuje). Druhá rovina je ta, že po dlouhodobém pobytu v zahraničí se v některých případech změnili lidé na fakultách, kde vědci dříve působili, a také nebyla možnost si vytvořit nové kontakty, nebo není ze strany českých kolegů o spolupráci zájem. Níže jsou uvedené příklady odpovědí týkajících se spolupráce s vědci v ČR.

"Já, když jsem studovala, tak vedoucí kateder byli starší pánové v důchodovém věku a jeden z nich zemřel a ten druhý už určitě je v důchodu, tedy celá organizační struktura se proměnila, nastoupilo tam spoustu lidí, které neznám a dříve, když tam ti lidé byli, tak jsem zadarmo udělala 1-2 přednášky, (...) nebo jsem dělala celý kurz a vedla diplomku zadarmo. Trochu jsem si připadala, že jim jsem dobrá, pokud to je vše zadarmo, pak se tam obměnili lidé a já jsem jednou někam napsala... a dostala jsem velmi vlažnou odpověď, "na to už máme své lidi". " (žena, seniorní vědkyně, sociální vědy)

Jeden z účastníků uvedl, že i po dlouhodobém pobytu v zahraničí s českými kolegy spolupracoval, ale že spolupráci musel vždy iniciovat on.

"Já jsem měl vztah vždy dobrý a tyto komunikace vedly v zahraničí k řadě publikací, tedy to fungovalo dobře, ale zajímalo by mě, zda ostatní mají také podobnou zkušenost s tím, jaká byla motivace té druhé strany onu komunikaci iniciovat. Pro mě to vždy nejlíp fungovalo s lidma, kteří už sami měli nejvíc mezinárodních kontaktů a potkával jsem je na mezinárodních konferencích a též většina iniciativ vyšla z mé strany a česká strana vždy ochotně spolupracovala, rádi přispěli do "paperů" a pak tam byli uprostřed jako kontributoři. Byli zcela spokojeni s tou pozicí, ale skoro jsem nezažil, že by ta iniciativa přišla z jejich strany, jejich projektů, kdy by se snažili něco budovat a nevím proč, ale je to takový symptom, se kterým jsem se setkal v českém prostředí." (muž, seniorní vědec, STEM)

Téma 2 - návrat do ČR a bariéry návratu

V dotazníkovém šetření 38 % respondentů uvedlo, že má zájem se do ČR vrátit, 38 % o návratu do ČR neuvažovalo a 24 % respondentů odpovědělo, že neví. Během fokusové skupiny se respondenti ve velké míře vyjádřili, že mají, nebo dříve měli, zájem o návrat do České republiky, pouze jedna respondentka (juniorní vědkyně) uvedla, že zájem o návrat nemá. Důvodem nezájmu o návrat do ČR byly negativní zkušenosti jejich kolegů, kteří se po doktorském studiu do ČR vrátili.

Někteří respondenti se o návrat pokusili, ale buď neúspěšně nebo se vrátili a po nějaké době opět odjeli do zahraničí. Důvodem opětovného odchodu do zahraničí byla většinou negativní zkušenost v českém prostředí, nebo nejistota ohledně budoucí kariéry v ČR. Ohledně rozhodování o návratu do České republiky respondenti zmínili, že je často těžké rozlišit osobní a profesionální důvody. Při rozhodování se o návratu do České republiky byla pro některé účastníky fokusové skupiny možnost stability, známého prostředí a blízkost širší rodiny důležitější (nebo stejně důležitá) jako možnost pracovat v akademické a vědecké sféře.

Během dotazníkového šetření byly jako motivace k návratu nejčastěji uvedeny osobní a rodinné důvody (75 %), možnost dělat vědu v ČR na stejné úrovni jako v zahraničí, nabídka pracovní pozice, a možnost podílet se na rozvoji oboru. Během fokusové skupiny jsme se účastníků ptali hlouběji na jejich motivace k případnému návratu do ČR. Mezi hlavními důvody, proč účastníci fokusové skupiny uvažovali o návratu do ČR, jsou:

- Aspirace na kariérní postup a kariérní možnosti: někteří respondenti vyjádřili naději, že by v českém akademickém prostředí mohli mít stabilnější kariéru než v zahraničí, bez nutnosti časté mobility.
- Osobní důvody: například kvůli dětem, aby se naučily česky, byly poblíž prarodičů a poznaly českou kulturu.
- Familiarita širšího společenského prostředí a touha být tam, kde se člověk necítí jako cizinec.

Jedna z účastnic fokusové skupiny vyjádřila komplexitu svých pocitů ohledně návratu do ČR takto:

“Je to velmi komplexní téma, a i pro mě to je směs emocí, hrozně osobních, intimních aspektů, profesionálních, mix faktorů a emocí. Moje odpověď je, že o tom uvažuji, je to reálná možnost a do Čech bych se chtěla vrátit a je pravda, že i z osobních důvodů, stárnu a stárnou i rodiče, a to začíná hrát velkou roli. Dále, nevím, zda je to i zkušenost ostatních lidí, ale život v zahraničí je nesmírně únavný, člověk se zde ne úplně domestikuje, já byla nucena adaptovat se na druhé akademické prostředí a naučit se druhý akademický jazyk a upřímně řečeno jsem z toho zcela vyčerpaná, z nutnosti přesunovat se z univerzit, adaptovat se na nové prostředí a pak když máte za sebou takovou mobilitu a globální zkušenost, která je dobrá, jsem za ni vděčná, ale uvědomíte si, že vás to na druhou stranu strašně omezuje, víte, že někde budete tři roky, jste tam definován jako internacionální “hire” a člověk se omezuje na svůj výzkum a nedostane se k širší varietě akademické práce, podílet se na změnách, zavádět nové “policies” na té univerzitě a dlouhodobě působit jako akademik za svůj individuální výzkum.” (žena, sociální vědy, 12 let po PhD, má pracovní smlouvu na dobu určitou)

Během diskuze o bariérách návratu hrála pro respondenty velkou roli netransparentnost výběrových řízení a platového ohodnocení a nejistota ohledně toho, jaké platové ohodnocení by po návratu měli. Vědci měli pocit, že výběrová řízení nejsou vypisovaná otevřeně a že není zájem, aby se na volná místa hlásili lidi “zvenku”. Jeden z respondentů toto podložil osobní zkušeností, kdy mu kolegové řekli, že na jedné z kateder bude volné místo, ale že výběrové řízení nebude “otevřené”. Diskuze a odpovědi během fokusové skupiny na toto téma také odrážejí výsledky dotazníkového šetření, kde jako nejčastější bariéry návratu byly nízké platy (71 % odpovědí), dále netransparentnost výběrových řízení, málo mezinárodní věda a málo peněz pro vědu. Během dotazníkového šetření, vědci ze STEM oborů častěji zmínili netransparentnost výběrových řízení jako jednu z bariér, zatímco vědci se sociálních věd a humanitních oborů častěji uvedli nízké platy a nízkou kvalitu vědeckého prostředí. Tyto výsledky potvrzují známý problém nedostatečného financování sociálních a humanitních oborů. Během fokusové skupiny vědci mluvili především o netransparentnosti výběrových řízení a platových ohodnocení a také o nízké internacionalizaci českého vědeckého prostředí.

Mezi hlavní bariéry návratu zmíněné během fokusové skupiny patřily:

- Neprofesionalita oborů v ČR: Tento důvod se může týkat konkrétně jen specifických oborů, ve kterých naši respondenti pracují. Nicméně respondenti také zmínili špatné zkušenosti kolegů, kteří se do ČR vrátili, a jak bylo uvedeno výše, někteří respondenti měli špatné zkušenosti po návratu do ČR nebo před prvním odchodem do zahraničí.
- Netransparentnost výběrových řízení: Respondenti vyjádřili názor, že vědecké výstupy nestačí a že pro kariérní postup je často nutné spoléhat se na osobní kontakty. Tento názor respondenti podložili zkušenostmi kolegů z ČR, ale také svými zkušenostmi (jak je uvedeno výše). Několik

respondentů uvedlo, že jim bylo řečeno: “tak se vrať a pak uvidíme, jestli tady pro tebe bude místo”, bez pochopení z české strany, že logistika mezinárodního stěhování (s partnerem a případně i s dětmi) je velice složitá a přestěhovat se bez jistoty pracovní pozice není reálné.

- Finanční stabilita a netransparentnost finančního ohodnocení: Finanční ohodnocení je vědci vnímáno jako nedostatečné, nebo ne srovnatelné s finančním ohodnocením v zahraničí, například s ohledem na výši nájmu v ČR a v zahraničí.
- Pocit, že z české strany je nezájem o spolupráci s kolegy, kteří odešli do zahraničí, a nezájem o zkušenosti ze zahraničí.
- Společenské prostředí: Někteří účastníci negativně vnímají širší české prostředí v porovnání s tím, na co jsou zvyklí v zahraničí. Zmíněna byla nedostatečná civilita a vstřícnost, a také “gender equality”. Pokud mají vědci partnera nebo partnerku ze zahraničí, může pro ně být přesun do českého prostředí složitější.

Níže jsou uvedené ilustrativní odpovědi týkající se bariér návratu do ČR.

“Nesnažila jsem se vehementně vrátit do Čech, ale když jsem skončila doktorát, tak jsem rozesílala přihlášky do Čech a různě do Evropy na fellowshipy a narazila jsem na otevřenou pozici v Praze na jednom ústavu, která by na mně seděla, a tak jsem to sepsala a hrozně mě demotivovalo, že se mi ani neozvali, máme tu Vaše CV, ale prostě se nehodíte, nic, prostě mlčeli a zanechalo to ve mně pocit, že nejsou otevření někomu cizímu zvenčí. Pak už jsem to neřešila.” (žena, postdoktorand, STEM)

“Zkoušel jsem se poptávat trochu i v Čechách, neb v tu dobu, kdy jsme se vraceli (z USA) mým dětem bylo 12 a 9 let, tedy to byla taková doba, kdy jsme si říkali, že by to nebyl takový problém. Tedy jsem se poptával a nakonec v Čechách byly 2 docela dobré možnosti, jedna na (instituce 1), tam to dělají velmi dobře, tam jsou otevřené nabídky a mohou se přihlásit i cizinci, tam by to asi šlo. Když jsem se poptával v (instituce 2), tak tam v té době nebyly otevřené nabídky a bylo mi řečeno, tak se vrať a uvidíme, a to se mi v té době nechtělo riskovat a pak byly možnosti i na (instituce 3), nebylo to ale konkrétní, tedy jsme si řekli, že (město v Evropské zemi) není až tak daleko od Prahy, neb jsme se též trochu chtěli vrátit domů. I když to pro nás bude těžké, děti se musely naučit další jazyk, tak jsme si přesto nakonec řekli, že to zkusíme, neb tady bych těžko hledal lepší nabídku, co se týče vybavení, kolegů, expertiz, které lidi okolo mě mají, podmínek pro vědu, to je v Čechách prakticky nemožné, i když teď se to vybavení trochu zlepšilo, tedy věřím, že jsou místa, kde to je na vysoké úrovni.” (muž, associate profesor, STEM)

Téma 3: Výhody a nevýhody práce v zahraničí

Další téma diskuze během fokusové skupiny byly výhody a nevýhody práce v zahraničí. Respondenti často o výhodách a nevýhodách práce a života v zahraničí začali spontánně při diskuzi o motivaci a bariérách návratu, jak je patrné z ilustračních odpovědí uvedených výše. Proto jsou zde tyto výhody a nevýhody jen krátce shrnuty. Mezi výhody práce v zahraničí figurovaly především možnost dělat excelentní výzkum na mezinárodní úrovni, lepší pracovní ohodnocení, větší profesionalita v akademickém prostředí a v některých případech také pohodlnější život v zahraničí. Vědci pozitivně hodnotili možnost spolupráce s kolegy na mezinárodní úrovni, kterou jim práce v zahraničí poskytovala. Mezi nevýhody práce v zahraničí byla nutnost časté mobility v souvislosti s pracovními smlouvami na dobu určitou, život v cizím prostředí a vzdálenost od rodiny a od známého prostředí.

Nicméně, vysoká kompetitivnost v mezinárodním prostředí byla hodnocena i pozitivně s tím, že vede k vědecké excelenci a vysoké kvalitě vědecké práce.

Téma 4: Spolupráce s českými institucemi a usnadnění návratu do ČR

Jak již bylo uvedeno výše, vědci žijící v zahraničí mají zájem o spolupráci s českými institucemi. Diskuze o přístupu institucí během fokusové skupiny se týkala především akademických institucí a vysokých škol. Zde respondenti vyjádřili, že by uvítali větší transparentnost výběrových řízení a platových ohodnocení a také větší otevřenost institucí vůči internacionalizaci. Nicméně stát a státní instituce svojí politikou a předpisy do velké míry ovlivňují akademické prostředí a tím mají vliv na bariéry nebo podněty návratu a účastníci fokusové skupiny navrhovali stanovení podmínek výběrových řízení, které by zajistily větší otevřenost a transparentnost jak výběrových řízení, tak platových ohodnocení. To znamená, že by například výběrová řízení byla vyhlášena v angličtině a byl by stanoven minimální počet uchazečů, aby se zvýšila transparentnost. Respondenti se shodli na tom, že je nutné zvýšit internacionalizaci českého prostředí a snažit se na české univerzity přilákat nejen krajany, co odešli do zahraničí, ale i studenty a vědce ze zahraničí. Podle respondentů by k tomu bylo nutné nabízet více výuky v angličtině, aby bylo možné přilákat kandidáty, co neumí česky. Tím by se zvýšil počet kandidátů a kompetitivnost a následně i kvalita. Další možností, jak zvýšit internacionalizaci českého prostředí, by podle respondentů měla být snaha podporovat vědce a akademiky z ČR, aby jezdili na mezinárodní konference. Tím by se zvýšilo povědomí o české vědě a českých univerzitách a následovně by se zvýšila i jejich atraktivita. Jako bariéru větší internacionalizaci a větší otevřenosti českého prostředí účastníci zmínili nízké finanční prostředky (například na cesty na konference) a v některých případech také jazykovou bariéru.

Vědci se během fokusové skupiny zmínili o nutnosti změny širšího společenského prostředí a nutnosti zamyslet se nad vlivem tzv. odlivu mozků na širší společnost a společenské prostředí a také o vlivu širší společnosti na odliv mozků.

“Cesta, jak věci zlepšit je otevřít ta místa co největšímu počtu lidí. Ústavy by se měly snažit najmout kohokoli, nejen přitáhnout zpět Čechy, ale i cizince do toho prostředí a k vracejícím se Čechům se chovat jako k cizincům, kteří se mají kam vrátit, ale není to zcela stejné jako když se na to místo hlásí místní. Nabídky by měly být postaveny tak, že hledáme kohokoli a jsme ochotní přijmout jakéhokoli cizince na té nejvyšší úrovni, jaké jsme schopni dosáhnout, může to být i Čech, ale aby se ta úroveň zlepšila, mělo by to být otevřené pro kohokoli, kdo se přihlásí, snažit se o co nejvyšší kvalitu.” (muž, STEM, associate professor)

Dalším bodem diskuse bylo širší společenské prostředí a přístup k ženám a jiným minoritním skupinám jak na pracovišti, tak v české společnosti všeobecně. O tomto tématu se zmínili jak ženy, tak muži, často ve spojení s jejich partnery a profesionálními a pracovními možnostmi jejich partnerů.

“Zasadit se o tom, aby se prostředí profilovalo k dobré praxi a toho součástí je, aby se napravila genderová nekorektnost, v Čechách lidé mají za to, že to je nedůležité, ale pro většinu žen je představa, že budete pracovat v prostředí, kde se k Vám chovají starší muži naprosto nepatřičným způsobem, tak to je naprosto nepřijatelné, to se netýká jen genderu, ale i jak pracovat s diverzitou, jak být senzitivní k lidem napříč věkovými, etnickými skupinami.” (žena, seniorní vědkyně, sociální vědy)

Ohledně státních institucí respondenti zmínili, že by uvítali snadnější přístup k informacím ohledně návratu do ČR a co je potřeba vyřídit před a při návratu, podobně jako ostatní respondenti v celkovém

dotazníkovém šetření. Vědci by také uvítali snadnější přístup k informacím ohledně stěhování do ČR s partnerem nebo partnerkou v zahraničí a vstřícnější přístup k partnerům/cizincům na českých úřadech a v české společnosti celkově.

4.3. Závěr

Tato kapitola je zaměřená na české vědce a vědkyně žijící v zahraničí a jejich vztah k ČR a k českým vědeckým a akademickým institucím. Protože vědci byli zahrnuti do celkového dotazníkového šetření, které bylo zaměřené na všeobecné potřeby českých krajanů a jehož výsledky jsou prezentovány v kapitole 2, v této kapitole se zabýváme pouze specifickými potřebami vědců. Jak z diskuze během fokusové skupiny, tak i z dodatečných otázek dotazníkového šetření určených pro vědce a vědkyně žijící v zahraničí, je zřejmé, že i když vědci často mají zájem udržovat profesionální kontakty s českými institucemi a se svými kolegy v ČR, existují různé bariéry, které tento kontakt a případnou spolupráci omezují. Motivace a bariéry návratu do ČR či spolupráce s českými institucemi jsou často velmi komplexní a propojují se v nich jak profesní, tak osobní a rodinné důvody.

Mezi profesními důvody vědci nejčastěji zmínili pocit, že české akademické/vědecké prostředí jim připadá netransparentní a že ke kariérnímu postupu nestačí jen dělat špičkový výzkum, ale je nutné se spoléhat na osobní kontakty. Vědcům také vadí malá internacionalizace českého prostředí a uvítali by větší důraz na výuku v anglickém jazyce, na větší důraz na rozvíjení mezinárodních spoluprací. Zvýšení internacionalizace a mezinárodních kontaktů by napomohlo zajištění dostatečných finančních prostředků a větší institucionální podpora k vyjíždění na mezinárodní konference a workshopy. Vyšší transparentnosti české prostředí by pomohlo zajištění otevřených výběrových řízení a zajištění lukrativního platového ohodnocení. Otevřená výběrová řízení, společně s větším důrazem na výuku v anglickém jazyce a zvýšení povědomí o české vědě na mezinárodní úrovni (například vyjížděním na špičkové mezinárodní konference), by mohla zvýšit povědomí o české vědě a vést ke zvýšení atraktivity českého akademického/vědeckého prostředí. Během fokusové skupiny se účastníci shodli, že by měl být kladen větší důraz na celkové zvýšení atraktivity českého prostředí a na snahu nejen motivovat krajanů/vědce zpět, ale snažit se přilákat více zahraničních vědců a studentů.

Osobní a rodinné důvody jsou často spíše motivací k návratu než bariérou. Častá mobilita v mezinárodním akademickém/vědeckém prostředí sice vědcům poskytuje cenné zkušenosti, ale také může být vyčerpávající. Případný návrat do Čech byl spojen s touhou po stabilnějším a známém prostředí. Respondenti fokusové skupiny, kteří měli děti, také měli zájem o tom, aby se jejich děti naučily česky a poznaly českou kulturu. Na druhou stranu účastníci zmínili byrokracii spojenou s návratem a obtíže spojené s přesunem do ČR s partnerem/partnerkou ze zahraničí, jako možnou bariéru návratu. Zde vědci zmínili nedostatečné pochopení českého prostředí pro komplikace spojené se stěhováním do ČR s partnerem/partnerkou cizincem a nepochopení pro to, že stěhování by znamenalo pracovní či profesní změnu nejen pro krajana/vědce (krajanku/vědkyni), ale i pro jejich partnera/partnerku. Zde by vědci/vědkyně uvítali snížení byrokracie a vstřícnější jednání ze strany české státní správy, snadnější přístup k informacím týkajícím se návratu (například formou jednotného portálu s potřebnými informacemi), ale také větší otevřenost české společnosti vůči cizincům, která by případně partnerům/partnerkám usnadnila si na život v ČR zvyknout. Větší otevřenost české společnosti by vědci/vědkyně také uvítali ve spojení k přístupu společnosti k ženám a k minoritám. Během fokusové skupiny, ale také během dotazníkového šetření mezi vědci, respondenti vyjádřili názor, že přístup české společnosti k "gender equality" a k minoritám stále není

srovnatelný se “západními” zeměmi. K posunutí společnosti a změně názorů samozřejmě dochází pomalu. Státní instituce by změnu mohli podpořit například osvětou, školní výukou, a vytvářením podmínek ke zlepšení diverzity společnosti a vědeckých pracovišť.

5. Případová studie angažovanosti krajanů ve dvou skupinách: USA/ Kanada versus Německo/Rakousko

V této kapitole jsou porovnávány dvě kategorie zemí definovaných na základě vzdálenosti k Česku. Jednalo se na jedné straně o Německo a Rakousko a na straně druhé o USA a Kanadu¹. Vzhledem k poměrně nízkému počtu získaných odpovědí na úrovni 2+2 země, resp. také kvůli charakteru samotného výběru výzkumného vzorku, slouží výsledky hlavně k prvotní identifikaci možných rozdílů. Ty by bylo nutné dále ověřit na rozsáhlejší soubor zemí nebo např. také rozšířením a případnou korekcí výzkumného vzorku v daných 2+2 zemích.

Představujeme ukázkou případové studie, ve které zkoumáme to, čím je ovlivněna angažovanost krajanů zastoupených v našem dotazníkovém šetření (N=940). Vybíráme důležité cílové země migrace Čechů (ať již v minulosti či současnosti), seskupujeme je do dvou skupin a porovnáváme výsledky.

Zaměřujeme se tedy na hledání rozdílů v podmínkách faktory, které stojí za rozdíly v angažovanosti krajanů jak v zemi migračně cílové, tak v Česku, a to ve dvou skupinách – u vzorku respondentů našeho online výzkumu žijících v USA/Kanadě versus Německu/ Rakousku. Ještě před touto analýzou (činěnou pomocí lineární regrese) testujeme rozdíly mezi oběma skupinami zemí u základních socioekonomických a demografických ukazatelů, u jejich migračních charakteristik, u proměnných vystihujících proces transnacionalizace a u angažovanosti v cílové zemi (pomocí Cramerova V).

5.1. Základní popisná statistika

Tab. 5.1. Socioekonomické a demografické charakteristiky

		USA /Kanada		Německo/Rakousko	
		N	%	N	%
8. Věk	30 let a méně	26	12.9	31	14.6
	31–45 let	89	44.3	81	38.2
	46–60 let	49	24.4	60	28.3
	více než 40 let	37	18.4	40	18.9
9. Pohlaví	Žena	127	62.9	155	72.8
	Muž	75	37.1	58	27.2
11. Žije s partnerem	Ne	47	23.5	74	35.2

¹ Kromě vzdálenosti se dané dvě skupiny zemí liší také dalšími geografickými charakteristikami, ale též historií, sociálně-ekonomickým uspořádáním (typ tzv. “welfare state”) a migrační a integrační politikou a praxí.

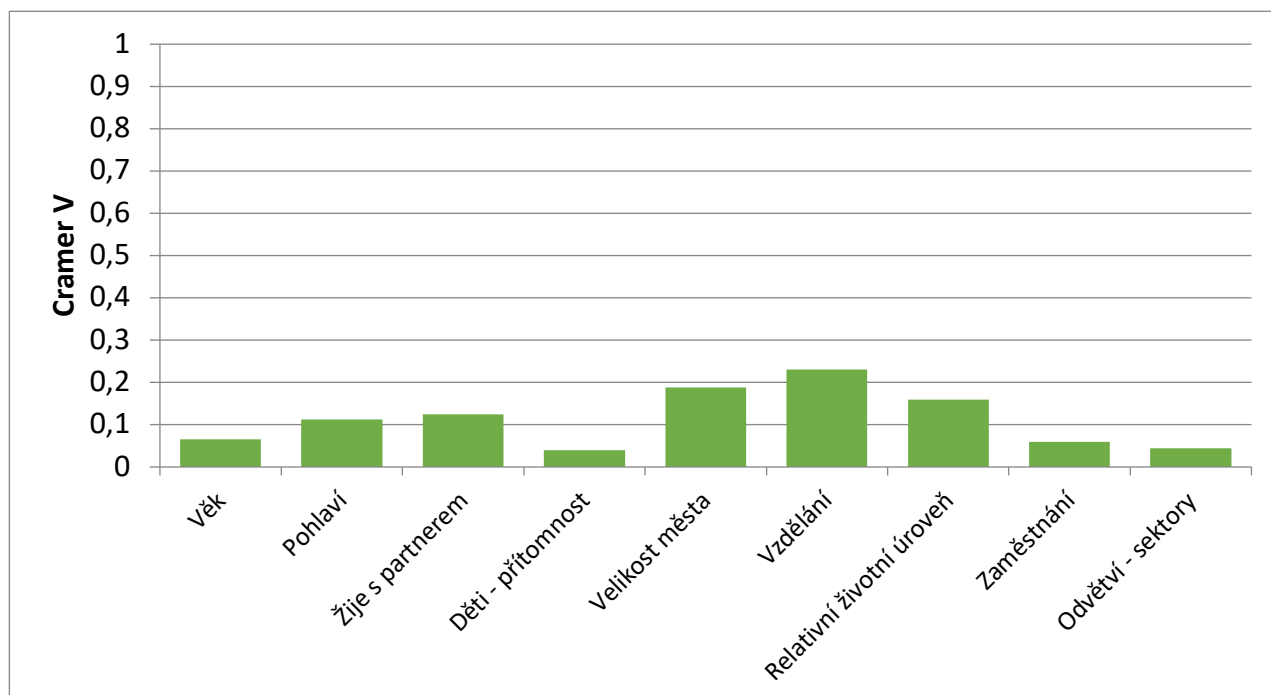

	Ano	153	76.5	136	64.8
16. Děti – přítomnost	Ne	75	37.1	71	33.3
	Ano	127	62.9	142	66.7
6. Žije ve velkoměstě	Ne	92	45.6	129	60.6
	Ano	110	54.5	84	39.4
10. Vzdělání	ZŠ/SŠ	50	24.8	95	44.6
	VŠ	96	47.5	75	35.2
	Ph.D.	56	27.7	43	20.2
51. Relativní životní	Nízká	1	0.5	3	1.4
	Spíše nízká	10	5.0	6	2.8
	Střední	92	45.5	117	54.9
	Spíše vysoká	75	37.1	77	36.2
	Vysoká	24	11.9	10	4.7
12. Zaměstnání	Nepracující	63	31.2	65	30.5
	Pracující	114	56.4	128	60.1
	Podnikající	25	12.4	20	9.4
14. Odvětví – sektor	Výroba	25	12.4	26	12.2
	Ostatní služby	79	39.1	78	36.6
	Sociální služby	62	30.7	74	34.7
	Věda a výzkum	36	17.8	35	16.4

Za zmínku zde stojí zejména velké rozdíly ve výzkumném vzorku našich respondentů ve vzdělanostní struktuře (tab. 5.1.) – u severoamerických respondentů je podstatně větší podíl vysokoškoláků (což může částečně narušit korektnost porovnávání dat za obě skupiny).

Níže přiložený graf 5.1. ukazuje hodnoty Cramerova V, ukazatele síly vztahu mezi jednotlivými proměnnými a tím, zda je daný respondent z USA/Kanady či z Rakouska/Německa. Hodnoty mohou být v rozmezí mezi hodnotami 0 a 1; vyšší hodnoty značí vyšší rozdíly mezi oběma skupinami v rámci dané proměnné. Jak je vidno, rozdíly nejsou zásadní, přičemž nejvýraznější je ona výše zmíněná rozdílnost ve výši vzdělání obou výzkumných souborů.

Graf 5.1. Socioekonomické a demografické charakteristiky

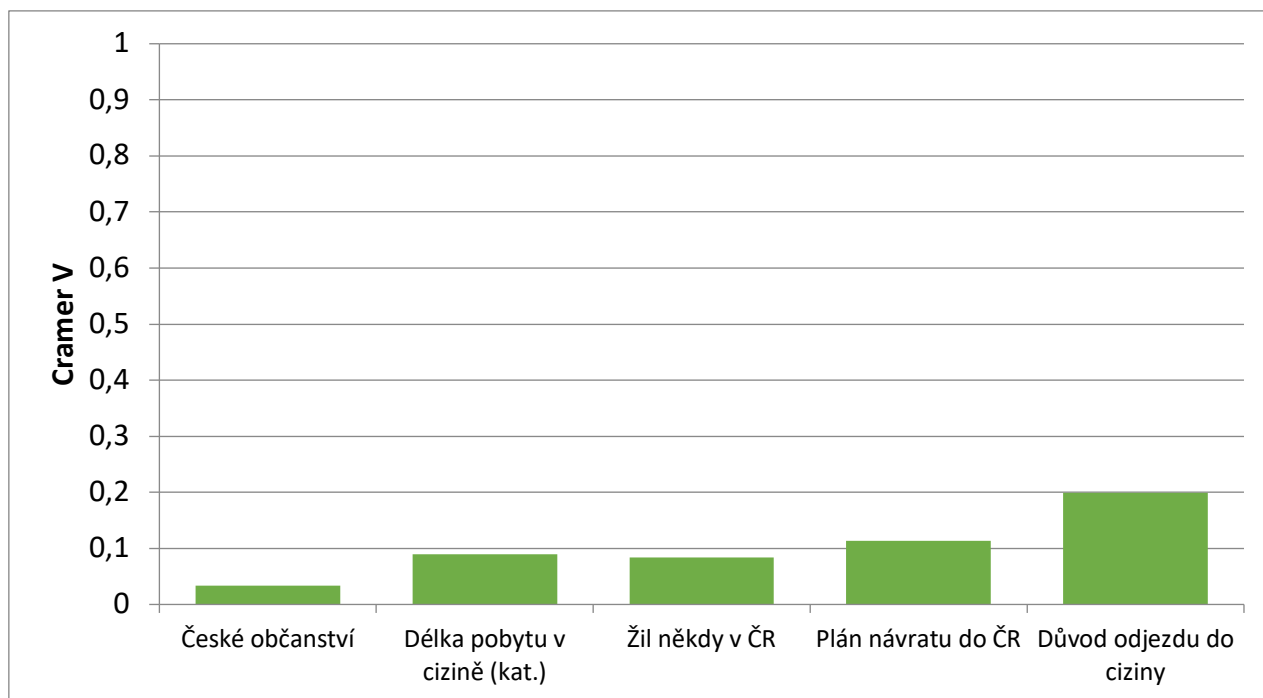

U migračních charakteristik (viz tab. 5.2. a graf 5.2.) je největší rozdíl u důvodů migrace, kdy u respondentů z USA/Kanady jsou politické důvody významnější než u skupiny žijící v Německu/Rakousku.

Tab. 5.2. Migrační charakteristiky

		USA / Kanada		Německo / Rakousko	
		N	%	N	%
2. České občanství	Ne	16	7.9	21	9.9
	Ano	186	92.1	192	90.1
28. Délka pobytu v	1–10 let	79	39.1	102	47.9
	11–20 let	43	21.3	38	17.8
	Více než 20 let	80	39.6	73	34.3
29. Žil někdy v ČR	Ne	5	2.5	1	0.5
	Ano	197	97.5	212	99.5
31. Plán návratu do ČR	Určitě ne	28	20.4	43	25.7
	Sníže ne	60	43.8	57	34.1
	Sníže ano	28	20.4	45	26.9
	Určitě ano	21	15.3	22	13.2
42. Důvod odjezdu do	Politický	35	17.3	22	10.3
	Pracovní (vzdělání)	47	23.3	63	29.6
	Soukromý	63	31.2	92	43.2
	Vzdělávání	50	24.8	34	16.0
	Ostatní/kombinace	7	3.5	2	0.9

Graf 5.2. Migrační charakteristiky

U transnacionalizace (tab. 5.3.) se logicky projevují poměrně velké rozdíly ve frekvenci návštěv Česka – díky geografické poloze mnohem intenzivnější kontakt u respondentů z Německa/Rakouska a frekvenci posílání peněz do Česka, kdy opět daní evropští respondenti významně dominují nad severoamerickými (je dáno patrně výraznou preferencí ekonomických zájmů respondentů z Německa/Rakouska ve srovnání s těmi v USA/Kanadě) – viz graf 5.3.

Tab. 5.3. Charakteristiky transnacionalizace

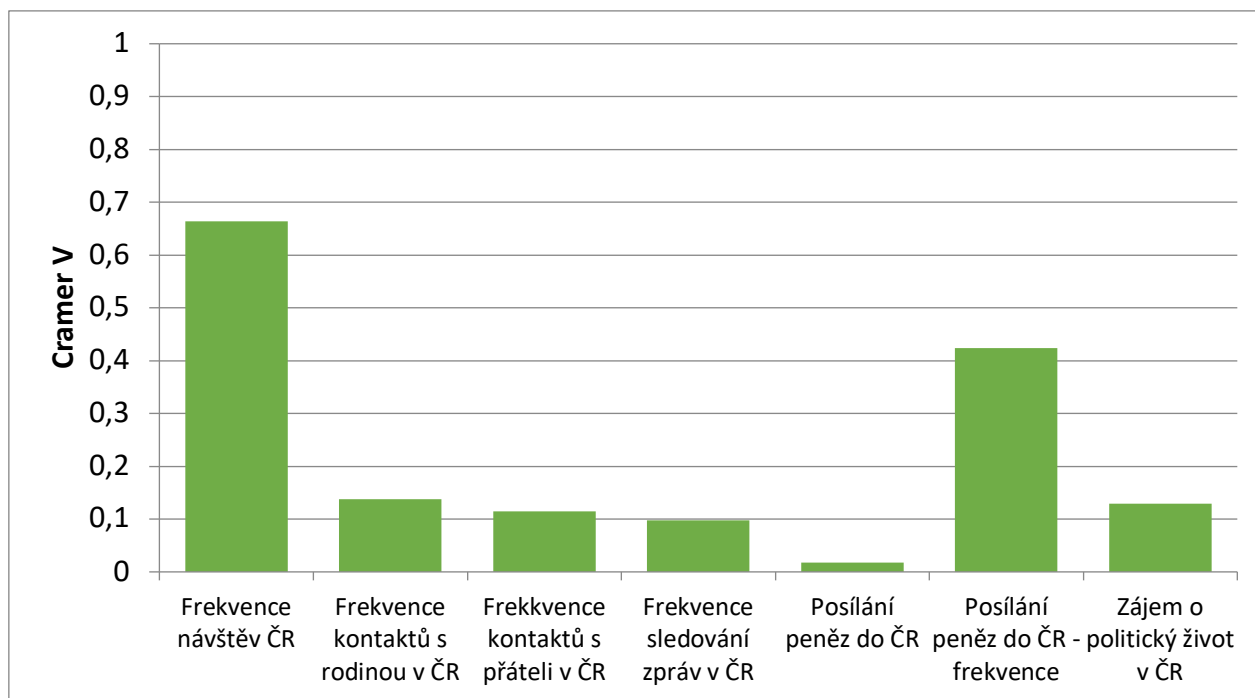
		USA / Kanada		Německo / Rakousko	
		N	%	N	%
34. Frekvence návštěv ČR	Méně než 1x za pět let	22	10.9	3	1.4
	Iednou za pět let	12	5.9	5	2.3
	Iednou za dva roky	48	23.8	6	2.8
	Iednou za rok	83	41.1	24	11.3
	Iednou za tři roky	35	17.3	97	45.5
	Iednou za měsíc	2	1.0	63	29.6
	Několikrát za měsíc	0	0.0	15	7.0
36. Frekvence kontaktu s rodinou v ČR	nikdy	6	3.0	9	4.2
	několikrát za rok	26	12.9	48	22.5
	až 4x za měsíc	59	29.2	50	23.5

	několikrát týdně	111	55.0	106	49.8
38. Frekvence kontaktu s přáteli v ČR	nikdy	8	4.0	7	3.3
	několikrát za rok	74	36.6	103	48.4
	až 4x za měsíc	58	28.7	47	22.1
	několikrát týdně	62	30.7	56	26.3
40. Frekvence sledování zpráv v ČR	méně nebo nikdy	26	12.9	21	9.9
	několikrát za měsíc	43	21.3	39	18.3
	několikrát za týden	53	26.2	48	22.5
	denně nebo obden	80	39.6	105	49.3
52. Posílání peněz do ČR	Ne	148	82.2	151	80.3
	Ano	32	17.8	37	19.7
53. Posílání peněz do ČR – frekvence	lednou ročně	15	46.9	8	21.6
	2–3x ročně	9	28.1	4	10.8
	Každé dva měsíce	3	9.4	6	16.2
	Každý měsíc a častěji	5	15.6	19	51.4
86. Zájem o politický život v ČR	vůbec ne	9	4.5	5	2.3
	sníže málo	22	10.9	21	9.9
	ano i ne	30	14.9	20	9.4
	částečně ano	54	26.7	50	23.5
	ano, určitě	87	43.1	117	54.9

Graf 5.3. Charakteristiky transnacionalizace

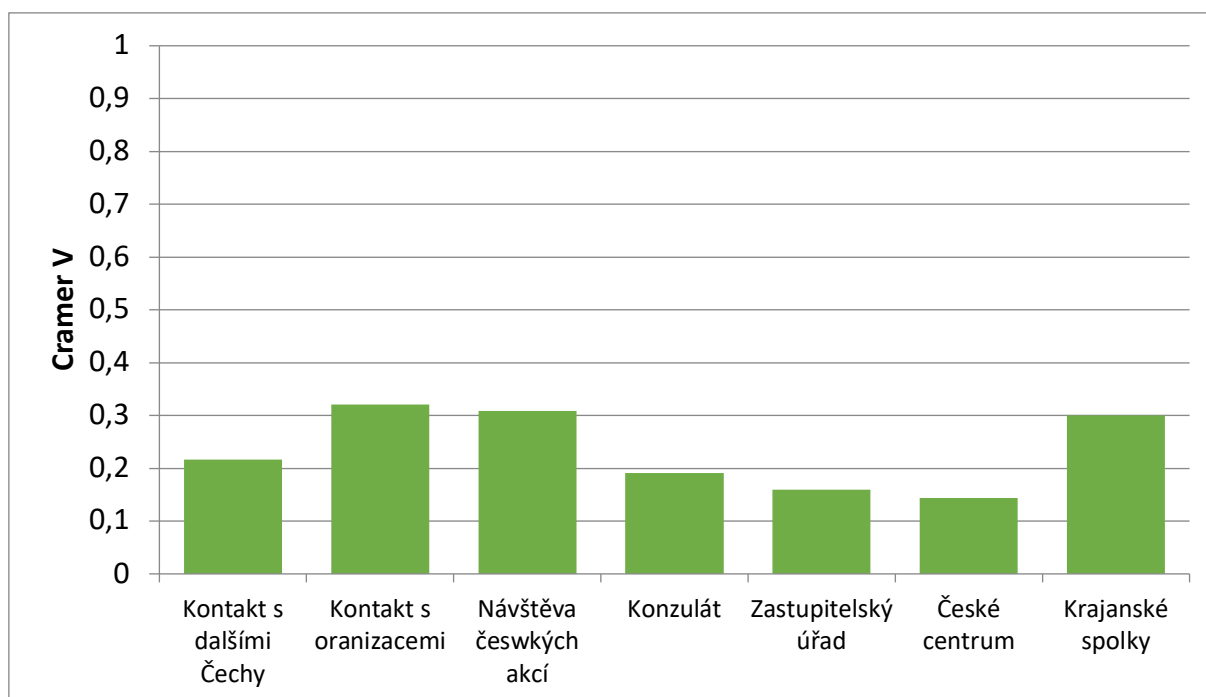

Angažovanost v institucích v cílové zemi migrace je mnohem více typická pro respondenty z USA/Kanady než pro ty žijící Německu/Rakousku (tab. 5.4., graf 5.4.). Hlavním důvodem je bezesporu velká geografická vzdálenost, která brání krajanům na severoamerickém kontinentě častému přímému styku s mateřskou zemí, a naopak vybízí k saturaci této potřeby pomocí větších kontaktů s dalšími Čechy v zemi pobytu, většímu napojení na organizace, navštěvování českých akcí a intenzivnějšímu zapojení do krajských spolků v zemi pobytu.

Tab. 5.4. Angažovanost v cílové zemi

		USA / Kanada		Německo / Rakousko	
		N	%	N	%
44. Kontakt s dalšími Čechy v zemi pobytu	Ne	20	10,0	57	26,9
	Ano	181	90,0	155	73,1
45. Kontakt s organizacemi	ne	86	42,8	155	73,1
	nřes FB	16	8,0	15	7,1
	ano	99	49,3	42	19,8
46. Navštěvování českých akcí v zemi pobytu	Ne, neví o nich	98	48,8	166	78,3
	Ano	103	51,2	46	21,7
59. Zastupitelský úřad (intenzita kontaktu)	Vůbec či nezná	131	65,5	152	72,7
	Max. jednou za rok	46	23,0	50	23,9
	Vícekrát než jednou za rok	23	11,5	7	3,3
61. České centrum (intenzita kontaktu)	Vůbec či nezná	162	81,0	188	89,1
	Max. jednou za rok	22	11,0	13	6,2
	Vícekrát než jednou za rok	16	8,0	10	4,7
63. Krajské spolky (intenzita kontaktu)	Vůbec či nezná	111	55,5	170	80,6
	Max. jednou za rok	25	12,5	20	9,5
	Vícekrát než jednou za rok	64	32,0	20	9,5

Graf 5.4. Angažovanost v cílové zemi

5.2. Faktory ovlivňující index angažovanosti v cílové zemi a v Česku

Níže uvedená tabulka (tab. 5.5.) shrnuje hlavní výsledky (každý sloupec odpovídá jednomu modelu). Jednotlivé hodnoty, a tedy měřené vztahy, ukazují standardizované regresní koeficienty. První dva modely studují obě dvojice zemí odděleně a umožňují porovnat, jak se liší faktory ovlivňující míru angažovanosti mezi těmito dvojicemi zemí. Třetí model pak analyzuje celý soubor dohromady a také ukazuje, nakolik je míra angažovanosti dána tím, ve které cílové zemi se respondent nachází (proměnná Německo/Rakousko).

Poměrně vysoký koeficient determinace na posledním řádku ukazuje, že všechny modely mají poměrně uspokojivou vypovídací schopnost (29–40 % vysvětlené variability závisle proměnné). Při vysvětlení angažovanosti v institucích cílové země hraje velkou roli v obou zemích vzdělanost a používání češtiny a v případě severoamerických zemí i délka pobytu v cílové zemi a případný plán návratu do ČR. V případě, že spojíme obě skupiny dohromady, jeví se jako zásadní opět frekvence používání češtiny, výše vzdělání a délka pobytu v cílové zemi. Důležitá ale je i cílová země: respondenti z Německa/Rakouska mají míru angažovanosti v cílové zemi nižší.

Angažovanost v institucích v Česku je ve zkoumaných skupinách zemí (první dva sloupce a modely) i pohromadě (třetí sloupec – model) podmíněna odlišně, přičemž vypovídací schopnost modelů je „uspokojivá“, obdobná jako v předešlé analýze (mezi 32 a 44 % vysvětlené variability) – viz tab. 5.6. Ve všech třech modelech shodně hraje nejzásadnější roli výše indexu transnacionalizace. Jinými slovy, nejvíce jsou institucionálně zaangažováni v Česku ti s vysoce transnacionálním chováním.

Tab. 5.5. Angažovanost v institucích cílové země (závisle proměnná)

	IISA /Kanada	Německo /Rakousko	Dohromady
6. Velkoměsto	0.077	0.232	0.164
9. Pohlaví (ref. žena)	-0.162	-0.045	-0.083
10. Vzdělání	0.284	0.215	0.216
16. Děti – přítomnost	0.174	0.035	0.094
28. Délka pobytu v cizině	0.316	0.195	0.227
30. Délka pobytu v ČR	-0.044	-0.066	-0.056
31. Plán návratu do ČR	0.250	0.066	0.110
41. Frekvence ČI – index	0.374	0.245	0.312
51. Relativní životní úroveň	-0.041	-0.003	-0.012
Index transnacionalizace	-0.092	0.137	0.055
Německo / Rakousko	-	-	-0.262
R2 (%)	40.2	28.8	37.6

Tab. 5.6. Angažovanost v institucích v Česku (závisle proměnná)

	IISA /Kanada	Německo /Rakousko	Dohromady
6. Velkoměsto	-0.094	0.056	-0.001
9. Pohlaví (ref. žena)	0.002	0.218	0.110
10. Vzdělání	0.168	0.188	0.194
16. Děti – přítomnost	0.056	-0.014	0.012
28. Délka pobytu v cizině	-0.101	0.033	-0.038
30. Délka pobytu v ČR	0.064	-0.112	-0.034
31. Plán návratu do ČR	0.140	0.203	0.159
41. Frekvence ČI – index	0.031	0.092	0.056
51. Relativní životní úroveň	-0.030	0.069	0.013
Index transnacionalizace	0.291	0.287	0.295
Angažovanost v institucích v cílové zemi	0.124	0.084	0.121
Německo / Rakousko	-	-	0.083
R2 (%)	32.4	44.0	35.3

5.3. Závěr

Shrneme-li, pak hledané a také nalezené rozdíly v povaze a charakteru krajanských skupin reflektují jak rozdílnou geografickou vzdálenost, tak i zejména historická, kulturní a sociální specifika (včetně odlišného typu „welfare“ modelu socioekonomického uspořádání států a jejich odlišné migrační zkušenosti) obou skupin zahrnutých zemí a národů. Výsledné poznatky lze rovněž transformovat do praxe, přičemž základním závěrem je skutečnost, že byt' často shrnujeme „Čechy žijící dlouhodobě v zahraničí“ pod jeden termín či koncept, vždy by se měla brát do úvahy jejich mnohdy výrazná vzájemná odlišnost a podmíněnost jejich chování různými faktory či faktorem v rozličné intenzitě působení. Na druhé straně máme určité obecnější pravidelnosti. Potvrzuje, že s výší vzdělání a znalostí českého jazyka roste v cílové zemi u českých krajanů (zde na příkladu USA, Kanada, Německo, Rakousko) angažovanost, resp. intenzita napojení se v různých formálních i neformálních podobách na Česko a Čechy v cílové zemi migrace. Tedy hypotéza k dalšímu prověření zní logicky, a to, že vzdělání a znalost jazyka jsou „univerzálie“ posilující různorodý a „živý“ vztah mezi českým krajanem a jeho původní domovinou – Českem.

Závěr a doporučení pro tvorbu krajařské politiky

Tato část výzkumné zprávy shrnuje problémy nastíněné respondenty v dotazníkovém šetření (N=940), tedy včetně podskupiny vědců. Částečně také využívá pohledu na regionální rozdíly v postojích mezi krajanů vybraných zemí, resp. také na analýzy podmíněností angažovanosti krajanů ve dvou skupinách různě od Česka vzdálených zemí – USA a Kanady versus Německa a Rakouska.

Čerpá zejména z odpovědí na otevřené otázky: č. 93: „V čem by se podle vás mohl vztah České republiky ke krajanům v zahraničí zlepšit?“, č. 94: „Jaký největší problém v současné době řešíte a jak by vám s ním mohla Česká republika pomoci?“, č. 84: „Co by na komunikaci s institucemi bylo třeba zlepšit?“ Rovněž tak pracujeme s odpověďmi na otázky cílené na potenciální návrat: č. 95: „Pokud uvažujete o návratu do České republiky, co dalšího by ulehčilo vaše rozhodnutí?“ a č. 32: „Jak by vám Česká republika mohla návrat domů co nejvíce ulehčit?“ Účelově zde ustupujeme od přesné kvantifikace, přičemž některé aspekty zmiňujeme v logických blocích.

Obecně problematika vysoké byrokracie a složité administrativy, nízké elektronizace, digitalizace, a to i ve spojení s organizací voleb v zahraničí, nízké a nekoordinované informovanosti stejně jako neochota a nekompetentnost pracovníků ZÚ dominují výčtu problémů (viz přesné vyčíslení četností v analytické části).

Konkrétní četnosti u jednotlivých odpovědí pak přibližují určité rozdíly v postojích některých skupin krajanů, resp. také v realitě, která postoje ovlivňuje. Jde např. o výrazně větší zdůraznění nutnosti elektronizace a digitalizace státní správy a organizace voleb prostorově od Česka mnohem více vzdálených krajanů z USA a Kanady ve srovnání s těmi žijícími v Německu a Rakousku. Naopak se zdá, že pro krajanů v Německu a Rakousku jsou důležitější ekonomické faktory života ve srovnání s informovaností, politickými, sociálními a zdravotními aspekty, které jsou více zmiňovány krajanů v USA a Kanadě. Tyto skutečnosti však mohou důležitě odrážet i rozdílnost populací výzkumných vzorků v obou skupinách zemí.

Níže je vždy problematický okruh specifikován a jsou navržena možná řešení k nápravě neuspokojivého stavu.

Problém 1: Velká byrokracie

Obecně velká byrokracie, malá či žádná elektronizace, digitalizace, malá rychlost služeb, malá flexibilita – nutnost osobní přítomnosti na ZÚ, resp. nemožnost elektronické komunikace (včetně té online) včetně nemožnosti elektronického vyřízení různých administrativních úkonů; nesrozumitelnost komunikace – málo informací, špatně dostupných a komunikovaných. Na to přímo navazuje někde nekvalitně odvedená práce na českých konzulátech a ambasádách (mimo jiné někde u zaměstnanců chybí slušnost, empatie a respekt).

Řešení

- Změna regulí a aplikace příslušných technologických inovací (vzorem Estonsko);

- Náročnější a selektivnější výběrové řízení nových zaměstnanců; někde zvýšení počtu a proškolení zaměstnanců a jejich kontrola plnění úkolů; změna pracovní doby tak, aby návštěvu ZÚ mohli alespoň v některé dny realizovat i pracující krajané. Efektivnější využití webových stránek a dalších platforem sociálních sítí.
- Více zájmu, proaktivní přístup, větší nabídka a také propagace aktivit ZÚ a dění v Česku.

Problém 2: Korespondenční volba

Problematicčnost volby českých občanů v zahraničí, resp. neumožnění tyto volby realizovat korespondenčně ani elektronicky v distanční podobě.

Řešení

- Změna legislativy a její urychlená aplikace do praxe.

Problém 3: Nedostatečné vzdělávání v češtině a málo kulturní “české osvěty” pro krajanské děti, mládež i dospělé v zahraničí

Málo možností výuky češtiny pro děti a málo možností vzdělávání o české kultuře pro děti, mládež i dospělé v zahraničí.

Řešení

- Rozšířit nabídku akreditované přímé i online výuky češtiny a českých reálií pro děti, mládež i dospělé optimálně nejen ve vybraných zemích s nejpočetnějšími krajanskými komunitami, ale i v dalších zemích, kde je poptávka po těchto službách. Více využívat možnosti vysílání českých učitelů na krátkodobější i dlouhodobější pracovní pobyty do potřebných oblastí, větší a pestřejší nabídka učebnic, knih, ale i kulturních, vzdělávacích a uměleckých pořadů ať již “v živé” nebo “elektronické” podobě.

Problém 4: Znevažování role našich krajanů v Česku

V řadách některých zaměstnanců ZÚ, ale i u zaměstnanců různých institucí v Česku a vlastně v celé české společnosti – znevažování role krajanů v zahraničí, závist, jejich vnímání jako nerovnocenných partnerů, diskriminace.

Řešení

- Proškolení zaměstnanců v tématu „mezinárodní migrace a multikulturní prostředí“ – těch, kteří přicházejí často do styku s českými krajany, ale rovněž s cizinci. Dlouhodobá výchova a důraz ve školství na všech jeho stupních na výchovu respektující realitu diverzity multikulturního světa. Důležitá je v této oblasti kromě kultivovaného rodinného prostředí a škol také informační a výchovná role médií, vládního i nevládního sektoru a vědecké obce.

Problém 5: Malá propagace úspěchů Čechů v zahraničí

Malá propagace úspěchů Čechů v zahraničí, chybí informovanost na toto téma, docenění a využívání jejich potenciálu.

Řešení

- Pokusit se některé z úspěšných krajanů (věda, výzkum, sport, umění, podnikání ...) přilákat zpět do Česka a využít jejich zkušeností pro rozvoj Česka (zapojení do vědeckovýzkumného života, státní správy, podnikání, zahraničních kontaktů, expertní činnosti apod.). Využít intenzivně jinde standardních nástrojů jako jsou náborové programy, přístup ke grantovým programům a prostředkům, platové zvýhodnění, daňové úlevy, zajištění bydlení a podpora rodinných členů.

Problém 6: Nedostatečná informovanost ze strany úřadů

Zmatené a nedostatečné informace spojené s pandemií Covid-19 a k tomu vztaženými opatřeními.

Řešení

Větší systematickosti a koordinovanosti v informování od zaměstnanců ZÚ, ale především na k tomu určených webových stránkách a dalších platformách sociálních sítí.

Problém 7: Potenciální návrat

K často zmiňovaným problémům patřily makrostrukturální faktory – nespokojenost s ekonomickou situací Česka a v návaznosti na to obavy o uplatnění se na českém trhu práce stejně jako kritika politické a společenské situace v Česku (včetně poukazování na malou toleranci, malou otevřenost vůči světu, ale i malou národní hrdost). Řešení těchto připomínek má komplexní povahu a oblasti, jichž by se případná doporučení týkala, významně přesahují kompetence rezortu MZ. Právě tyto makrostrukturální faktory dominují důvodům, jejichž stav by podle respondentů bylo nutné zlepšit, aby se případně vrátili zpět do Česka a nově se zde také usadili. Kromě toho byl návrat podmiňován snížením byrokracie, zvýšením transparentnosti a administrativní podporou (např. zrychlení a zjednodušení procesu nostrifikace ze strany státu – viz výše), zlepšením kvality školství a dostupností škol a školek, dosažitelností podpory výuky českého jazyka, resp. také usnadněním integrace dalším rodinným členům respondenta – cizincům. Stěžejním faktorem, stojícím za zatím nerealizovaným návratem, byla v různých souvislostech zmiňována neakceptovatelnost finančního ohodnocení práce, resp. lidského kapitálu, kterým daný respondent disponuje. Návrat by vedl k výraznému, a tudíž většinou nepříjemnému snížení příjmů, a tedy i životní úrovně daného jedince i rodiny.

Řešení

Odhlédneme-li od doporučení ke zlepšení makrostrukturálních podmínek (viz výše), k pobídce k návratu a zvýšení pravděpodobnosti jeho realizace se zatím nabízí: A) Cílená podpora vytypovaných jedinců, špiček ve svých oborech (věda, výzkum, sport, umění, podnikání ... viz výše) a nabídka lukrativního platového ohodnocení, dokonalého vybavení a zajištění dalších nezbytných služeb. B) Vytvoření jasně strukturovaného, bohatého, detailního návodu informujícího zájemce o tom, co, kdy, kde a jak zařídit při případném návratu z dlouhodobého pobytu v zahraničí zpět do Česka. Tento návod by měl být umístěn na webových stránkách MZ a být intenzivně propagován a pravidelně inovován.

Problém 8: Zlepšení spolupráce mezi českými vědci/vědkyněmi a českými institucemi

Vědci se setkávají se stejnými bariérami jako ostatní občané a výše uvedené problémy a jejich řešení vyplývají i z výzkumu zaměřeného na české vědce a vědkyně. Konkrétní problémy týkající se vědeckého a akademického prostředí byly: A) nedostatečná transparentnost výběrových řízení na vědecké a akademické pozice, B) nedostatečná internacionalizace českého vědeckého prostředí, C) nedostatečné platové ohodnocení na českých institucích (především pro sociální vědy a humanitní obory) a celkově málo peněz pro vědu, D) nezájem české strany o lidi se zahraničními zkušenostmi, a E) potíže s návratem do ČR společně s partnerem nebo partnerkou ze zahraničí, nedostatečná vstřícnost vůči cizincům, a velká byrokracie spojená s návratem.

Řešení

Návrat českých vědců a vědkyň lze podpořit vytvořením podmínek pro zvýšení internacionalizace a transparentnosti českého vědeckého a akademického prostředí. Jako řešení těchto problémů doporučujeme: A) zavést pravidla, která by zajistila otevřená výběrová řízení na akademické pozice, například stanovením minimálního počtu kandidátů a vedením výběrových řízení v anglickém jazyce ; B) zintenzivnit internacionalizaci zvýšením výuky v anglickém jazyce a zajistit dostatečnou finanční podporu pro vyjíždění na mezinárodní konference; C) zvýšit transparentnost platových ohodnocení a také zajistit lukrativní platové ohodnocení, které by vědcům umožnilo životní styl na stejné úrovni, jako mají v zahraničí a celkově garantovat dostatečné financování pro vědu, D) zvýšit institucionální podporu pro spolupráci mezi českými institucemi a českými vědci a vědkyněmi v zahraničí a E) snížit byrokracii spojenou se stěhováním zpět do ČR pro české krajany a se stěhováním do ČR pro cizince a zajistit školení zaměstnanců ve státní správě na téma diverzity a přístupu k minoritám.

Literatura:

- Beranská, V. (2019). Historical Cupping Therapy of the Resettled Czech Community from Ukraine in the Context of Contemporary and Alternative Medicine in the Czech Republic. *Prace Etnograficzne* 47, 3: 109–126.
- Beranská, V.; Uherek, Z. (2016). The Defensive Strategies of Czech and Ukrainian Residents in the Ukraine against the Effects of the Chernobyl Nuclear Accident. *Český lid, Etnologický časopis* 103, 1:85–101.
- Brouček, S. a kol. (2019). *Česká republika a diaspora: Co bylo a co bude?* Praha, Pelhřimov: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., a nová tiskárna Pelhřimov.
- Brouček, S. a kol. (2017). *Migrace z České republiky po roce 1989 v základních tematických okruzích*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Cohen, R. (2019). Diasporas: changing meanings and limits of the concept. In Retis, J., Tsagarousianou, R. (ed.). *The Handbook of diasporas, media, and culture*, Hoboken: John Wiley & Sons, Inc., s. 21–30.
- Janská, E. et al. (2021). Čeští krajané – nové přístupy ke koordinaci krajanské problematiky. (Web portal). <https://www.cestikrajane.cz/> [16. 4. 2021].
- Janská, E., Janurová, K. (2020). Diaspora policies, consular services and social protection for Czech citizens abroad. In Lafleur, J. M. and Vintila, C. D. (eds.): *Migration and social protection in Europe and beyond: Comparing consular services and diaspora policies (Volume 2)*. Springer Open Access, IMISCOE Research Series, s. 123–141. <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-030-51245-3>. [27. 10. 2022].
- Morad, M. and Della Puppa, F. (2019). Bangladeshi migrant associations in Italy: transnational engagement, community formation and regional unity. *Ethnic and Racial Studies* 42, 10: 1788–807.
- Safran, W. (1991). Diasporas in modern societies: myths of homeland and return. *Diaspora* 1, 1: 83–99.
- Sheffer, G. (ed.) (1986). *Modern diasporas in international politics*. Taylor & Francis.
- Tabar, P. (2020). Transnational is not diasporic: A Bourdieusian approach to the study of modern diaspora. *Journal of Sociology*, 56, 3: 455–471.
- Tan, Y., Liu, X., Rosser, A., Yeoh, B., & Guo, F. (2018). Transnationalism, diaspora, and development: A purposive review of the literature. *Geography Compass*, 12(12).
- Uherek, Z. (2018). Czech and Slovak Romani on the path abroad: Migration and human personality. *Romani Studies* (Liverpool University Press) 28/5, 1: 79–108.
- Uherek, Z. (2011). *Češi v Bosně a Hercegovině. Antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Uherek, Z., Beranská, V. (2015). Pavlivka Iodine Spring Water: Transnational Entrepreneurship in Post-Transition Contexts. In: Cervinkova H., Buchowski, M., Uherek, Z. *Rethinking Ethnography in Central Europe*. New York: Palgrave: 75–88.
- Vaculík, J. (2007). *Češi v cizině 1850–1938*. Brno: Masarykova univerzita. 209 s.
- Vavrečková, J. (2006). *Sledování migračního pohybu českých občanů do států EU 15 s důrazem na země s otevřeným trhem práce pro české občany*. Prague: VÚPSV, v. v. i.

Vavrečková, J.; Hantak, N. (2008). *Pracovní zkušenosti českých kvalifikovaných pracovních sil z pobytu v zahraničí (zejména státech EU) a jejich postoje k návratu do ČR*. Výsledky empirických šetření. Praha: VÚPSV, v.v.i.

Vertovec, S. (1999). Conceiving and Researching Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies* 22, 2: 447–62.

World Bank. (2018). World Bank database.

Zhou, M., & Liu, H. (2016). Homeland engagement and host-society integration: A comparative study of new Chinese immigrants in the United States and Singapore. *International Journal of Comparative Sociology* 57, 1–2: 30–52.

T A
Č R

Tento projekt je financován se státní podporou
Technologické agentury ČR
v rámci programu BETA2

www.tacr.cz
Výzkum užitečný pro společnost

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

**PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA**
Univerzita Karlova

Etnologický ústav
Akademie věd ČR

nuvit

CZEXPATS IN SCIENCE